

KAREL MARX
BEDŘICH ENGELS

VYBRANÉ SPISY
V PĚTI SVAZCÍCH
SVAZEK I

NAKLADATELSTVÍ SVOBODA
PRAHA 1976

spěle vědě. Z této pouhé potěby *umění* *teologie* vysvětluje Feuerbach protestantismus, k čemuž se pak nenuceně poji samostatné dějiny filozofie.

c) „Bytí není obecný pojem, odlučitelný od věci. Je totožné s tím, co jest... Bytí je kladení podstaty. *Co je má podstata, to je má bytí.* Ryba je ve vodě, ale od tohoto bytí nemůžeš oddělit její podstatu. Již řeč ztotožňuje bytí a podstatu. Jen v lidském životě se odděluje bytí od podstaty, *ale také jen v nemorálních, nekřesťanských případech* — přihází se, že člověk tam, kde má své bytí, nemá i svou podstatu, ale právě pro tuto rozluku není opravdu, celou duší tam, kde je skutečně, tělem. Jen tam, kde je tvé srdce, *je Tj.* Ale všechny věci — s výjimkou *případů přičítání se hrivatě* — jsou rády tam, kde jsou, a jsou rády tím, čím jsou“ (s. 47).

Pěkný chvalozpěv na to, co právě jest. S výjimkou případů přičítání se přírodě, mála abnormálních případů, jsi v sedmi letech rád vřátným v uhelném dole, čtrnáct hodin sám v temnotě, a protože je to Tvoje bytí, je to také Tvoje podstata. Stejně tak přisluhovač na selfaktoru. To je Tvoje „podstata“ být podroben jednomu odvětví práce. Stov. Wesen des Glaubens, s. 11, „neukojený hlad“, ...

f) § 48, str. 73: „*Prostředkem*, jak spojit v jedné a téže podstatě bez rozporu protikladná nebo rozporná určení, je pouze čas. Tak je tomu alespoň v živé bytosti*... Jen tak se tu např. v člověku projevuje *rozpor*; že myslí mě ovládná a napňuje *tato* určení; toto předsevzdělá, a teď zase docela jiné, přímo protikladné určení.“

Toto nazývá Feuerbach 1. rozporem, 2. spojením rozporů a 3. má to udělat čas. Sice „naplněný“ čas, ale vždycky čas, ne to, co se v něm děje. Tato věta = tomu, že změna je možná jen v čase.

Napsáno a říjnu 1946.

Podle originálu

přeloženo z němečtiny.

Mary, K.-Engels, B.:

Shiny, Sv. 3, dotisk.

Praha 1962, s. 609—611.

* V orig.: Wesen.

KARL MARX
A B E D Ř I C H E N G E L S

N E M E C K Á I D E O L O G I E

[Výňatek]⁷⁰

Svazek I. Kapitola I.
Feuerbach. Protiklad materialistického
a idealistického nazírání

I.

F E U E R B A C H

A. Ideologie vůbec, zejména německá

Německá kritika i se svými nejnovějšími snahami neopustila půdu filozofie. Ani zdaleka nezkoumala své obecné filozofické předpoklady, a tak vyrostly všechny její otázky dokonce na půdě jednoho určitého filozofického systému, systému Hegelova. Mýstifikace nebyla jen v jejich odpovědích, nýbrž už v samotných jejich otázkách. Tato závislost na Hegelovi je důvodem, proč se nikdo z těchto novějších kritiků ani nepokusil o obšírnou kritiku Hegelova systému, i když každý z nich tvrdí, že se dostal za Hegela. Jejich polemika proti Hegelovi i mezi sebou navzájem se omezuje na to, že každý z nich si vybere jednu stránku Hegelova systému a tu obrátí jak proti celému systému, tak proti stránkám, které si vybírali druzí. Zpočátku si vybírali čisté, neřašované hegelovské kategorie, jako je substance a sebevědomí, později tyto kategorie prolamovali světějšími jmény, jako je rod, jedinec, člověk atd.

Všeckrá německá filozofická kritika od Straussa až po Stirnera se omezuje na kritiku *náboženských* představ. Vycházelo se ze skutečného náboženství a z vlastní teologie. Co je náboženské vědomí, náboženská představa, to se už pak dále určovalo různě. Pokrok spočíval v tom, že se do sféry náboženských a teologických představ zahrnují i údajně vládnoucí představy metafyzické, politické, právní, morální i jiné; že se politické, právní a morální vědomí prohlašuje rovněž za náboženské nebo teologické vědomí a politický, právní, morální člověk, v poslední instanci pak „člověk *náboženský*“ za náboženského. Nadvláda náboženství se předpokládala. Každý vládnoucí vztah byl postupně prohlášen za vztah náboženský a proměněn v kult, v kult práva, kult státu apod.

Všude jen samá dogmata a vira v dogmata. Stále větší a větší část světa byla kanonizována, až nakonec mohl ethodný Max prohlásit svět za svatý en bloc, a tak s ním jednou provždy skoncovat.

Starohegelovci všechno *chápali*, jakmile to bylo převedeno na nějakou hegelovskou logickou kategorii. Mladohegelovci všechno *kritizovali*, podvrhující všemu náboženské představy nebo prohlášeníce všechno za teologické. Mladohegelovci se shodují se starohegelovci ve víře, že v existujícím světě vládne náboženství, pojmy, obecně. Jenže jedni bojují proti této nadvládě jako proti uzurpacii, zatímco druzí ji velebí jako legitimní.

Protože tito mladohegelovci pokládají představy, myšlenky, pojmy, vůbec produkty toho vědomí, které sami osamostatnili, za vlastní okovy lidí, stejně jako je starohegelovci prohlášení za opravdové svazky lidské společnosti, rozumí se samo sebou, že mladohegelovcům stačí také bojovat jen proti těmto hluzim vědomí. Protože v jejich fantazii jsou vztahy lidí, veškerá jejich činnost a snažení, jejich poua a meze produkty jejich vědomí, vznikají mladohegelovci v důsledku toho na lidi morální posulhát, aby své nynější vědomí zaměnili za vědomí lidské, kritické nebo egoistické, a tak se zbavili toho, co je omezuje. Tento požadavek změnit vědomí usíi nakonec v požadavek jinak interpretovat to, co právě je, tj. uznat to na základě jiné interpretace. Mladohegelovští ideologové jsou navzdory svým rádobý „světoborným“ frázím největšími konzervativci. Nejmladší z nich naši pro svou činnost správný výraz, když tvrdí, že bojují jen proti „frázím“. Jenže zapomínají, že proti těmto frázím staví zase jen fráze a že vůbec nebojují proti skutečnému existujícímu světu, bojují-li jen proti frázím tohoto světa. Jediné výsledky, jichž mohla tato filozofická kritika dosáhnout, bylo to, že v oblasti dějin náboženství objasnila, navíc jednostranně, některé otázky týkající se křesťanství; všechna její ostatní tvrzení jen dále přikrášlují její nárok na to, že tato málo významná objasnění jsou světodějně objevy.

Nikomn z těchto filozofů nenapadlo zeptat se, jak souvisí německá filozofie s německou skutečností, jak souvisí jejich kritika s jejich vlastním materiálním prostředím.

Jak oznamují němečtí ideologové, prodělal Německo v posledních letech převrat, který nemá obdoby. Z procesu rozkladu Hegelova systému, který začal Strausssem, se vyvinulo světové věení, do něhož byly vtaženy všechny „mocnosti minulosti“. Ve všeobecném chaosu se vytvářely mohutné říše, aby hned zase zanikaly, letmo se vynořovali heroové, které smtlejší a mocnější sokové opět sřízili zpátky do temnot. Byla to revoluce, proti níž je francouzská revoluce dětskou hrou, zápas světů, před níž blednou i boje diadochů. Jeden princíp zatlačoval druhý, hrdinové myšlenek se o překot předhánějí v neslýchaném chvalu, a za tři roky 1842—1845 se dalo v Německu do pořádku víc než jindy za tři století.

A to všechno se pyí událo v čisté myšlence.

Jde ostaněo zajímavou události: o proces rozkladu absolutního ducha. Když v něm uhasla poslední jiskřička života, zrušily různé součastí tohoto caput mortuum* soudržnost, spojovaly se v nové sloučeniny a vytvářely nové substance. Filozofičtí průmyslníci, kteří až dosud žili z vykořisťování absolutního ducha, vřhli se nyní na nové sloučeniny. Každý se snažil seč mohl, aby rozprodal podíl, který mu připadl. Neobešlo se to ovšem bez konkurence. Zpočátku to byla konkurence celkem občanský a solidně vedená. Později, když byl německý trh přeplněn a zboží přes všechnu snahu nemacházelo odbyt na světovém trhu, pokazil se obchod, jak to v Německu bývá, tovarní a fagovanou výrobou, zhoršováním kvality, falšováním suroviny, paděláním etiket, koupěmi naoko, smněnými podvody a úvěrovým systémem bez jakéhokoli reálného podkladu. Konkurence přišla nakonec v rozhořčený zápas, který nám teď vychvalují a líčí jako světodějný převrat, jako zdroj nejúžasnějších výsledků a vymožeností.

Abychom správně zhodnotili toto filozofické divyácnictví, které probouzí blaživé národní cítění i v hrudí počestného

* doslova „mrtvá hlava“, zde mrtvé pozůstatky.

německého měšička, abychom názorně ukázali malichernost, lokální omezenost celého toho mladohegelovského hnutí, abychom zejména vystihli tragikomický kontrast mezi skutečnými výkony těchto hrdinů a hluzemi o těchto výkonech, je třeba podívat se jednou na celý ten povyk ze stanoviska, které leží mimo Německo.

1. Ideologie vůbec, zejména německá filozofie

A. Předpoklady, s nimiž začínáme, nejsou libovolné, nejsou to dogmata, jsou to skutečné předpoklady, od nichž se dá abstrahovat jen ve fantazii. Jsou to skutečná individua, jejich činnost a materiální podmínky jejich života, které tu byly už před nimi, i ty, které tato individua vytvořila svou vlastní činností. Tyto předpoklady se tedy dají konstatovat ryze empiricky.

Prvním předpokladem veškerých dějin lidstva je ovšem existence živých lidských individuí. Předně je tedy třeba zjistit, jak jsou tato individua tělesně uzpůsobena a jaký je jejich vztah k ostatní přírodě, který je tím dán. Nemůžeme se tu samozřejmě zabývat ani fyzickými vlastnostmi lidí samých, ani přírodními podmínkami, které člověk nachází už hotové, geologickými, orohydrografickými, klimatickými a jinými poměry. Veškerý dějepis musí vycházet z těchto přirozených základů a z toho, jak je lidé svou činností v průběhu dějin modifikovali.

Rozdíl mezi lidmi a zvířaty je možno vidět ve vědomí, v náboženství, ve spouště jiných věcí. Lidé se sami začínají odlišovat od zvířat, jakmile začínají *vytvářet* prostředky k svému životu, a tento krok je podmíněn jejich tělesnou stavbou. Tím, že lidé produkují prostředky k svému životu, produkujeji nepřímo i svůj materiální život.

Způsob, jímž lidé vyrábějí prostředky k svému životu, závisí především na tom, jaké jsou samy životní prostředky, které tu byly před nimi a které musí reprodukovat. Na tento způsob výroby nelze pohlízet jen z té stránky, že je reprodukcí

lyzické existence individuí. Je to spíše již určitý druh činnosti těchto individuí, určitý druh projevu jejich života, určitý způsob jejich *žítí*. Jak individua projevují svůj život, taková jsou. To, čím jsou, spadá tedy vjedno s jejich výrobou, a to jak s tím, *co* vyrábějí, tak také s tím, *jak* vyrábějí. Čím individua tedy jsou, to závisí na materiálních podmínkách jejich výroby.

Tato výroba začíná teprve s *rozmnoužením obyvatelstva*. Jejím předpokladem je zase vzájemný *styk* mezi individuí. Forma tohoto styku je opět podmíněna výrobou.

Vzájemné vztahy různých národů závisí na tom, jak dalece každý z nich rozvinul své výrobní síly, dělba práce a vnitřní styky. Tato teze se všeobecně uznává. Ale nejen vztah jednoho národa k národům jiným, nýbrž i celá vnitřní struktura tohoto národa samého závisí na stupni rozvoje jeho výroby a jeho vnitřních a vnějších styků. Nakořik jsou rozvinuty výrobní síly národa, ukazuje nejnazorněji stupeň, jakého dosáhl vývoj dělby práce. Každá nová výrobní síla, pokud to není jen kvantitativní rozšíření již dříve známých výrobních sil (např. obdělávání pozemků), vede k dalšímu rozvoji dělby práce.

Dělba práce uvnitř národa způsobuje především, že se práce průmyslová a obchodní odděluje od práce zemědělské, a tím i *město* od *venkova*, a tak vzniká protiklad mezi jejich zájmy. Další vývoj dělby práce vede k oddělení práce obchodní od práce průmyslové. Zároveň se dělba práce uvnitř těchto různých odvětví vyvíjí mezi individuí, která se společně zabývají určitou prací, opět různé skupiny. Vzájemné postavení těchto jednotlivých skupin je podmíněno způsobem, jak se provozuje zemědělská, průmyslová a obchodní práce (patuarchalismus, otroctví, slavy, třídy). Tytéž poměry se projevují při rozvinutějším styku ve vzájemných vztazích mezi různými národy.

Různé stupně vývoje dělby práce jsou zároveň různými formami vlastnictví; tj. stupeň dělby práce určuje polozdě i vzájemné vztahy individuí, pokud jde o materiál, nástroj a produkt práce.

První formou vlastnictví je vlastnictví kmenové.⁷¹ Odpovídá

nerozvinutému stupni výroby, na němž se lidé živi loven a ryboloven, chovem dobytka nebo nejvyšší zemědělstvím. To ovšem předpokládá velké množství neobdělávané půdy. Dělna práce je na tomto stupni ještě velmi málo vyvinutá a omezuje se na další rozšiřování samoroštělých dělby práce, dané v rodině. Proto se společenské členění omezuje na rozšiřování rodiny: patriarchální náčelní kmeny, pod nimi příslušníci kmene, nakonec otroci. Otroctví, skryté v rodině, se vyvíjí teprve pozvolna s růstem obyvательства a potřeb, a s rozšiřováním vnějších styků, a to jak vnitř, tak výměnného obchodu.

Druhou formou je antické obecní a státní vlastnictví, které vzniká zejména spojením několika kmenů — smlouvou nebo dobytím — v *město*; přitom otroctví nadále trvá. Vedle obecního vlastnictví se vyvíjí už i movité a později i nemovité soukromé vlastnictví, ale jako mimořádná forma podřízená obecnímu vlastnictví. Státní občané mají moc nad svými pracujícími otroky jen ve své pospolitosti a už proto jsou vázáni na formu obecního vlastnictví. Je to společně soukromé vlastnictví aktivních státních občanů, kteří jsou vůči otrokům nuceni setrvávat v této přirozeně vzniklé formě sdružení. Proto celá struktura společnosti na tomto základě a s ní i moc lidí upadají tou měrou, jak se vyvíjí zejména nemovité soukromé vlastnictví. Dělna práce je už rozvinutější. Setkáváme se už s protikladem mezi městem a venkovem, později s protikladem mezi státy, které reprezentují zájmy měst, a státy, které reprezentují zájmy venkova, a uvnitř měst samých zase s protikladem mezi přímým a námořním obchodem. Třídní vztah mezi občany a otroky je už plně vyvinut. S rozvojem soukromého vlastnictví tu poprvé vznikají tytéž vztahy, které znova nacházíme u moderního soukromého vlastnictví, jenže v širším měřítku. Na jedné straně koncentrace soukromého vlastnictví, která v Římě začala velmi brzy (dokazuje to Liciniův zákon o půdě)⁷² a od občanských válek a zejména za císařů velmi rychle postupovala; na druhé straně s tím související přeměna plebejských drobných rolníků v proletariát, jenž polovivátně postavení mezi majetnými občany a otroky znamenalo samostatný vývoj.

Třetí formou je feudální čili stavovské vlastnictví. Pro stavovské bylo výhodiskem *město* a jeho malé území, kdežto ve

středověku to byl *venkov*. Tato změna výhodiska byla podmíněna tím, že tu bylo obyvateľstvo rozptýleno po velkých, řídko obydlených územích, a ani příchod dobyvatelů nevedl k většímu přrůstku. Na rozdíl od Recka a Říma začíná tedy feudální vývoj na mnohem rozlehlejších územích, připravených římskými výboji a rozšířením zemědělství, které s nimi bylo zpočátku spojeno. V posledních staletích upadající římské říše a při jejím dobytí barbary byla zničena spousta výrobních sil; zemědělství upadalo, průmysl chátval pro nedostatek odbytu, obchod zkomíral nebo byl násilně narušován, venkovského i městského obyvateľstva ubývalo. Z těchto převzatých poměrů a jimi podmíněného způsobu organizace výbojů se pod vlivem vojenské organizace Germánů vyvinulo feudální vlastnictví. Je založeno, stejně jako vlastnictví kmenové a obecní, opět na pospolitosti, proti níž však jako bezprostředně vyrábějící třída nestojí otroci, jako v antické pospolitosti, nýbrž nevolní drobní rolníci. Zároveň s plným rozvojem feudálního přístupuje k tomu i protiklad k městu. Hierarchická struktura pozemkové držby a s tím související ozbrojené družiny dávaly slechtě moc nad nevolníky. Tato feudální struktura byla, stejně jako antické obecní vlastnictví, sdružením proti ovládané vyrábějící třídě; jen forma sdružení a vztah k bezprostředním výrobcům byly rozdílné, protože tu byly rozdílné výrobní podmínky.

Toto feudální strukturě pozemkové držby odpovídalo ve *městech* korporativní vlastnictví, feudální organizace řemesla. Vlastnictví tu záleželo hlavně v práci každého jednotlivce. Nutnost sdružení, proti sdružené loupčivé slechtě, potřeba společných úznic v době, kdy průmyslník byl zároveň obchodníkem, vzrůstající konkurence uprchlých nevolníků, kteří se hnutí do zvkvětajících měst, feudální struktura celé země, to vše vedlo ke vzniku *cechů*; poutenáhlu našetřené malé kapitály jednotlivých řemeslníků a jejich stabilní počet při vzrůstajícím počtu obyvateľstva vedly ke vzniku tovaryšského a učednického poměru, který vytvořil ve městech podobnou hierarchii jako na venkově.

Za feudalisnu záleželo tedy hlavní vlastnictví jednak ve vlastnictví pozemkovém, pevně spjatém s nevolnickou prací, jednak ve vlastní práci s malým kapitálem, který ovládal

práci tovaryšů. Struktura obou těchto lozem byla podmíněna omezenými výrobními poměry — nepatrným a primitivním obděláváním půdy a řemeslnou výrobou. Dělna práce byla za rozkvětu feudalismu nepatrná. V každé zemi byl proflíkad mezi městem a venkovem; stavovská struktura byla ovšem velmi ostře vyhraněna, ale kromě dělení na knížata, šlechtu, duchovenstvo a rolníky na venkově a na mistry, tovaryše, učně a brzy i na nádenickou chátru ve městech nedocházelo k žádné významné dělbě. V zemědělství ji ztěžovalo obdělávání půdy na parcelách, vedle něhož vyrůstal domácký průmysl rolníků samých, v průmyslu nebyla práce v jednotlivých řemeslech rozdělena vůbec, mezi řemesly jen velmi málo. Dělna mezi průmyslem a obchodem byla ve starších městech už dříve, v novějších se vyvinula až později, když města mezi sebou navázala spojení.

Pozemková šlechta i města potřebovaly, aby se větší země spojily ve feudální království. Proto stál v čele organizace vládnoucí třídy, šlechty, všude monarcha.

Skutečnost je tedy taková: určitá individua, která jsou určitým způsobem produktivně činná, vstupují do těchto určitých společenských a politických vztahů. Empirické pozorování musí v každém jednotlivém případě empiricky a bez jakékoli mystifikace a spekulace prokázat souvislost této společenské a politické struktury s výrobou. Společenská struktura a stáí vznikají neustále z životního procesu určitých individuí; ale ne takových individuí, jak se snad jeví ve vlastní nebo cizí představě, nýbrž takových, jaká *skutečně* jsou, tj. jak působí, jak materiálně vyrábějí, tedy jak jsou činná za určitých materiálních a na jejich hřbovili nezávislých omezení, předpokladů a podmínek.

Produktce idejí, představ, vědomí se zprvu bezprostředně prolíná s materiální činností a s materiálními styky lidí, je to řeč skutečného života. Tvoření představ, myšlení, duchovní styk lidí se tu ještě jeví jako přímý výkon jejich materiálního postoj. Totéž platí o duchovní produkci, jak se zračí v řeči politiky, zákonů, morálky, náboženství, metafyziky atd. určitého národa. Lidé produkují své představy, ideje atd., ale

skuteční, činní lidé, podmínění určitým vývojem svých výrobních sil a jim odpovídajících styků až po jejich nejrozvinutější formy. Vědomí nemůže být nikdy nic jiného než vědomé bytí, a bytí lidí je jejich skutečný životní proces. Jestliže se v celé ideologii jeví lidé a jejich vztahy jako v camera obscura*, vzhůru nohama, vyplývá tento jev z jejich historického životního procesu, stejně jako převrácení předmětů na stůici vyplývá z jejich bezprostředně fyzického životního procesu. V naprostém protikladu k německé filozofii, která sestupuje z nebe na zem, stoupá se tu od země k nebi. Tj. nevyhází se tu z toho, co lidé říkají, co si vymýšlejí, co si představují, ani z řečených, myšlených, vymyšlených, představovaných lidí, aby se odtud došlo k lidem tělesným; vychází se z lidí skutečné činných a z jejich skutečného životního procesu se také vykládá vývoj ideologických reflexí a ozvěn tohoto životního procesu. I mlhavé výtvory v mozcích lidí jsou nutně sublimáty jejich materiálního životního procesu, který je možno empiricky zjistit a který je spjat s materiálními předpoklady. Tím zručeji morálka, náboženství, metafyzika a ostatní ideologie, i jim odpovídající formy vědomí, zdání samostatnosti. Nemají dějiny, nemají vývoj; nýbrž lidé, rozvíjející svou materiální výrobu a své materiální styky, mění s touto svou skutečností i své myšlení a produkty svého myšlení. Vědomí neurčuje život, nýbrž život určuje vědomí. Uvažujeme-li prvním způsobem, vycházíme z vědomí jako z živého individua, nvažujeme-li druhým způsobem, který odpovídá skutečnému životu, vycházíme ze skutečných živých individuí samých a na vědomí pohlízáme jen jako na jejíh vědomí.

Tento způsob uvažování není bez předpokladů. Vychází ze skutečných předpokladů a ani na okamžik je neopouští. Jeho předpoklady jsou lidé ne v nějaké fantastické uzavřenosti a fikovanosti, nýbrž ve svém skutečném, empiricky názorném procesu vývoje za určitých podmínek. Jakmile je zobrazen tento činný životní proces, přestávají být dějiny snůškou mrtvých faktů jako u empiriků, kteří jsou stále ještě abstraktní, anebo pomyslnou akcí pomyslných subjektů, tak jako u idealistů.

* v temné komoře.

Tam, kde přestává spekulace, u skutečného života, začíná tedy skutečná, pozitivní věda, zobrazení praktického činného uplatnění, praktického vývojového procesu lidí. Přestávají fráze o vědomí, místo nich musí nastoupit skutečné vědění. Jakmile se začne zobrazovat skutečnost, ztrácí samostatná filozofie půdu pro svou existenci. Na její místo může nastoupit nanejvýš souhrn neobjevenějších závěrů, které se dají abstrahovat ze zkoumání historického vývoje lidí. Tyto abstrakce samy o sobě, odděleny od skutečných dějin, nemají vůbec žádnou hodnotu. Mohou sloužit jen k tomu, aby usnadnily uspořádání historického materiálu, aby naznačily sled jeho jednotlivých vrstev. Ale rozhodně nedávají nějaký návod nebo schéma, podle něhož by bylo možné přistřihovat dějinné epochy, jako to dělala filozofie. Nesnáž začíná naopak teprve tehdy, když se dáme do zkoumání a pořádání materiálu, ať už z nějaké minulé epochy nebo ze současnosti, když se pustíme do skutečného zobrazování. Odstranění těchto nesnáží je podmiňováno předpoklady, které u rozhodné nemůžeme uvádět, protože vyplynou až ze studia skutečného životního procesu a činnosti individuí v každé epoše. Vybereme tu několik z těchto abstrakcí, jejichž užíváme na rozdíli od ideologie, a objasníme je na historických příkladech.

Nestojí nám samozřejmě za námahu*, abychom našim moudrým filozofům vykládali, že „osvobození“, „člověka“ se nedostalo ani o krok dál, když rozpustili filozofii, teologii, substancí a všechno to svinstvo v „sebevědomí“, když osvobodili „člověka“ od pauství těchto frází, kterým nikdy nebyl uřazen; že není možné skutečné osvobození prosadit jinak než ve skutečném světě a skutečnými prostředky**; že otrocktví se nedá odstranit bez parního a spřádacího stroje, nevolnictví bez zdokonaleného zemědělství, že nelze vůbec lidí osvobodit, pokud nejsou s to opatřovat si jídlo a pít, bydlení

* Feuerbach. (*Marxova poznámka na okraji.*)

** Filozofické a skutečné osvobození. — *Tato* člověk. *Jedinec. Individuum.* — Geologické, hydrografické atd. podmínky. Lidské tělo. Potřeba a práce. (*Marxova poznámka na okraji.*)

a oděv v dostatečné kvalitě a kvantitě. „Osvobození“ je historický čin, není to čin myšlenek, a působí na něj dějinné poměry, stav průmyslu, obchodu, zemědělství, stýků... pak dodatečně — podle různých stupňů svého vývoje — nesmysl substance, subjektu, sebevědomí a čisté kritiky právě tak jako nesmysl náboženský a teologický, a potom ho zase odstraňují, když jsou dostatečně vyspělí.* V zemi, jako je Německo, kde probíhá dějinný vývoj jen uboze, nabrazují ovšem tyto myšlenkové vývody, tyto zduchovnělé a nečinné ničemosti, nedostatek dějinného vývoje, pevně se usazují a musí se proti nim bojovat.** Ale je to boj, který má jen *lokální* význam.***

[...] ve skutečnosti a pro *praktického* materialistu, tj. pro *komunistu*, jde o to, revolucionovat stávající svět, prakticky se chopit věcí, které tu už jsou, a změnit je.† I když u Feuerbacha občas takové názory najdeme, nepřesahují ale nikdy příliš málo vlivu, než aby se mohly považovat za víc než za zárodky schopné vývoje. Feuerbachovo pojetí smyslového světa se na jedné straně omezuje na pouhé nazírání tohoto světa a na druhé straně na pouhý cit, říká: „člověk jako takový“ místo „skutečný historický člověk“. „Člověk jako takový“ je ve skutečnosti „Němec“. V prvním případě, při *nazírání* smyslového světa, naráží nutně na věci, které jsou v rozporu s jeho vědomím a s jeho cítěním, které narušují předpokládanou harmonii všech částí smyslového světa, a zejména harmonii člověka s přírodou. Aby je odstranil, musí se uchýlit k jakémusi dvojitému nazírání, které leží mezi světským nazíráním, vidícím jen to, co je „nablíže“, a mezi nazíráním vyšším, filozofickým, spatřujícím „pravou podstatu“ věcí.†† Nevídi, že

* Fráze a skutečný pohyb. (*Marxova poznámka na okraji.*)

** Vyznana frází pro Německo. (*Marxova poznámka na okraji.*)

*** Tato řeč je řečí skutečnosti. (*Marxova poznámka na okraji.*)

† Feuerbach. (*Marxova poznámka na okraji.*)

†† N. B. Chyba není v tom, že Feuerbach to, co je nablíže, smyslově zvládní, podřizuje smyslové skutečnosti konstatované přesnějším zkoumáním smyslové danosti, nýbrž že se v poslední instanci nedovodě vypořádá se smyslovostí, aniž by jí pozoroval, očina“, tj. „bytí“ *filozofa*. (*Engelsova poznámka na okraji.*)

myslový svět, který ho obklopuje, není věc bezprostředně od věčnosti daná, stále stejná, nýbrž že je to produkt průmyslu a stavu společnosti, a to v tom smyslu, že je to produkt historicky, výsledek činnosti celé řady generací, z nichž každá pokračovala v práci předcešlé, dále rozvíjela její průmysl i její styky a přizpůsobovala její sociální řád změněným potřebám. Do konce i přednětý nejjednodušší „myslové jistoty“ jsou mu dány jen společenským vývojem, průmyslem a obchodními styky. Třešň, jako skoro všechny ovocné stromy, byla přenesena — jak je známo — do našeho pásmu teprve před několika stoletími *obchodem*, a proto byla Feuerbachově „myslové jistotě“ dána teprve *díle* této činnosti určité společnosti v určité době.* V tomto pojetí věci, jaké skutečně jsou a jak se skutečně udály, se ostatně, jak ještě zřetelněji ukážeme dále, každý hlubokomyslný filozofický problém docela jednoduše mění v empirický fakt. Např. číležitá otázka vztahu člověka k přírodě (nebo dokonce, jak říká Bruno (s. 110), „protikladů v přírodě a dějinách“⁷⁴ jako by to byly dvě od sebe oddělené „věci“, jako by člověk neměl pořád před sebou dějinnou přírodu a přírodní dějiny), otázka, z níž vzešla všechna ta „nezbadatelná mocná díla“⁷⁵ o „substanci“ a „sebevědomí“, zanikne sama od sebe v poznání, že totiž velicebná „jednota člověka s přírodou“ existovala odjakživa v průmyslu a že v každé epoše vypadala jinak, podle toho, byl-li průmysl méně nebo více rozvinit, stejně jako „boj“ člověka s přírodou až do rozvinnutí jeho výrobních sil na příslušné základně. Průmysl a obchod, výroba a směna živelních potřeb podmiňují rozdělení rozčlenění různých společenských tříd a jsou jimi zase podmiňovány, pokud jde o způsob, jímž jsou provozovány — a tak např. v Manchesteru, kde před sto lety bylo vidět jen kolovraty a tkalcovské stavy, vidí dnes Feuerbach jen továrny a stroje, nebo v Campagna di Roma, kde by byl v době Augustově našel jen vinice a vily římských kapitalistů, objevuje jen pastviny a bažiny.** Feuerbach mluví zejména o nazrání přírodní vědy, zmiňuje se o tajemstvích, která se zjevují jen oku fyzika a chemika; ale kde by byla přírodní věda bez prů-

* Feuerbach. (Marxova poznámka na okraji.)

** Feuerbach. (Marxova poznámka na okraji.)

myslu a obchodu? Vzády i tato „čistá“ přírodní věda získává svůj účel stejně jako svůj materiál teprve obchodem a průmyslem, myslou činností lidí. Tato činnost, tato neustálá myslou práce a tvorba, tato produkce je natolik základnou celého myslou světa, tak jak dnes existuje, že kdyby byla přerušena třeba jen na jediný rok, shledal by Feuerbach nesmírnou změnu nejen ve světě přírody, nýbrž velmi brzy by posturádal i celý svět lidí a svou vlastní nazírací schopnost, ba i svou vlastní existenci. Priorita vnější přírody zůstává přitom ovšem zachována, a to všechno se ovšem nedá aplikovat na prvotní lidi, zplazené generatou *aquivoca**; toto rozlišování má však smysl jen potom, pokud bereme v úvahu člověka, který se už odlišuje od přírody. Ostatně tato příroda, která předchází lidským dějinám, není přece příroda, v níž žije Feuerbach, je to příroda, která dnes už nikde neexistuje, snad jen s výjimkou jednotlivých, nedávno vzniklých australských korálových ostrovů, a která tedy neexistuje ani pro Feuerbacha. — Feuerbach má nicméně před „čistými“ materialisty velkou přednost, že chápe, že také člověk je „myslový předmět“; ale nehlédě k tomu, že ho pojímá jen jako „myslový předmět“, ne jako „myslovou činnost“, protože se i v tomto omezuje na teorii, nepojímá lidi v jejich dané společenské souvislosti, v živelních podmínkách, které jim byly předem dány a které z nich udělaly *to*, co jsou, a tak nedochází nikdy ke skutečné existující, činným lidem, nýbrž zůstává u abstrakta „člověk“ a zrně se jen na to, že uznává, „skutečného individuačního, tělesného člověka“ jen v citu, tj. nezná jiné „lidské vztahy“, „člověka k člověku“ než lásku a přátelství, a to ještě idealizované.** Nekritizuje vůbec nynější životní vztahy. Nedochází tedy nikdy k tomu, aby pojímal myslou svět jako veškerou živou, myslou činnost individuí, která tento svět vytvářejí, a proto je nucen, vidí-li například místo zdravých lidí hromadu kritičných, sedících a souchovinářských hlavových chudáků, hledat účoště ve „vyšším nazírání“ a v ideálním, vyrovnávání v rodu“, musí tedy upadnout zpátky do idealismu právě tam, kde komunistický materialista vidí

* prvotním plazením.

** [Feuerbach.] (Marxova poznámka na okraji.)

nutnost a zároveň podmínku přetvoření jak průmyslu, tak i společenské struktury.*

Pokud je Feuerbach materialistou, nenacházíme u něho dějiny, a pokud bere v úvahu dějiny, není materialistou. Materialismus a dějiny se u něho naprosto rozcházejí, což ostatně vysvětluje už z toho, co bylo řečeno. U Němců nezatížených předpoklady musíme začít tím, že konstatujeme první předpoklad veškeré lidské existence, tedy i veškerých dějin,** totiž předpoklad, že lidé musí mít možnost žít, aby mohli obydli, oděv a ještě některé jiné věci. Prvním historickým činem je tedy výroba prostředků k uspokojování těchto potřeb, produkce samého materiálního života, a tento historický čin, základní podminku veškerých dějin, je nutno plnit každý den a každou hodinu, dnes stejně jako před tisíciletími, aby se lidé alespoň udrželi naživu. I když se smyslovost, jako u svatého Bruna, redukuje třeba jen na minimum, na hůř? předpokládá činnost výroby této hole. Při každém pojetí dějin je tedy především nutno zkontrolovat tento základní fakt v celém jeho významu a v celém jeho rozsahu a přiznat mu jeho oprávněnou platnost. Tohle, jak známo, Němci nikdy nedělali, proto u nich nikdy dějiny neměly *historickou* základnu a proto také Němci nikdy neměli žádného historika. Francouzi a Angličané, i když pojímali souvislost tohoto faktu s takzvanými dějinami jen krajně jednostranně, zejména pokud byli v zajetí politické ideologie, přece jen podnikli první pokusy dát dějepisectví materialistickou základnu tím, že první psali dějiny občanské společnosti, obchodu a průmyslu. — Druhá věc je, že sama první uspokojená potřeba, činnost tohoto uspokojování a už dosažený nástroj tohoto uspokojování vedou k novým potřebám — a toto vyvíjení nových potřeb je první historický čin. Už na tom se ukazuje, z jakého ducha se rodí velká historická moudrost Němců, kteří tam, kde jim dojde pozitivní materiál a kde se nejedná ani o teo-

* Feuerbach. (*Materialismus poznání na obrátcích.*)

** *Dějiny.* (*Materialismus poznání na obrátcích.*)

*** Hegel. Geologické, hydrografické atd. poměry. Lidská těla. Potřeba práce. (*Materialismus poznání na obrátcích.*)

logický, ani politický nebo literární nesmysl, vůbec nepřipouštějí, aby se odelhrávaly dějiny, nýbrž jen „doba předhistorická“, a přitom nám ani nevyšvětlí, jak se z téhle nesmyslné „předhistorie“ dostaneme do vlastních dějin — ačkoli na druhé straně se jejich historická spekulace vřhá obzvláště na tuto „předhistorii“, protože se tu cítí v bezpečí před zásadly „hrubého faktu“ a protože tu může zároveň úpěnlě popustit uzdu svému spekulativnímu pudu a vyvířet i vyvracet hypotézy po tisících. Třetím vztahem, který tu hned od začátku vstupuje do dějinného vývoje, je to, že lidé, kteří denně znovu dělají svůj vlastní život, začínají dělat další lidi, rozmnožovat se — vztah mezi mužem a ženou, rodiči a dětmi, *rodina*. Tato rodina, která je na počátku jediným sociálním vztahem, se později, když rozmnožené potřeby vytvoří nové společenské vztahy a větší počet lidí nové potřeby, stává vztahem podružným (s výjimkou Německa), a proto je třeba ji zkontrolovat a vykládat na základě existujících empirických údajů, a nikoli z „pojmu rodiny“, jak se to obvykle dělá v Německu. Ostatně je třeba chápat tyto tři stránky sociální činnosti ne jako tři různé stupně, nýbrž právě jen jako tři stránky, anebo, aby tomu rozuměli i Němci, jako tři „momenty“, které existovaly zároveň od samého počátku dějin a od prvních lidí a které se uplatňují v dějinách dodnes. — Produkce života, jednak vlastního života v práci, jednak cizího života v plodění, jeví se nyní hned už jako dvojitý vztah — na jedné straně jako přírodní, na druhé straně jako společenský vztah — společenský v tom smyslu, že se tím rozumí součinnost většího množství individuí bez ohledu na to, za jakých podmínek, jakým způsobem a k jakému účelu. Z toho vyplývá, že určitý způsob výroby nebo průmyslový stupeň je vždy spojen s určitým způsobem součinnosti čili s určitým společenským stupněm a že sám tento způsob součinnosti je „výrobní silou“, že na množství výrobních sil, lidem dostupných, závisí stav společnosti a že tedy, „dějiny lidstva“ se musjí vždy studovat a zpracovávat v souvislosti s dějinami průmyslu a směny. Je však také jasné, proč nelze v Německu napsat takové dějiny, neboť Němcům k tomu chybí nejen schopnost koncepce a materiál, nýbrž i „smyslová jistota“, a na druhém břehu Rýna nelze v těchto věcech získat žádnou zkušenost, protože tam už se žádná dějiny

neději. Už od začátku se tedy ukazuje materialistická souvislost mezi lidmi, která je podmíněna potřebami a způsobem výroby a je tak stará jako lidé sami — souvislost, která na sebe bere stále nové formy a představuje tedy „dějiny“, i když neexistuje žádný politický nebo náboženský nesmysl, který by ještě kromě toho držel lidi pohromadě. — Až teď, když už jsme vzali v úvahu čtyři momenty, čtyři stránky prvotních dějinných vztahů, zjišťujeme, že člověk má také „vědomí“.* Ale ani to nemá hned od začátku jako „čistě“ vědomí. „Duch“ je hned od začátku provázen kletbou, že je „obtěžen“ hmotou, která se tu projevuje ve formě vlnění vrstev vzduchu, tónů, zkratka řeči. Řeč je tak stará jako vědomí — řeč je praktické vědomí existující i pro jiné lidi, tedy i pro mne samotného teprve existující skutečné vědomí, a řeč vzniká, stejně jako vědomí, teprve z potřeby, naléhavé potřeby styku s druhými lidmi. Tam, kde existuje nějaký vztah, existuje pro mne, zvíře, *nená uzlaté* k němu a vůbec nemá žádný vztah. Pro zvíře jeho vztah k ostatním jako vztah neexistuje. Vědomí je tedy už od počátku společenským produktem a zůstává jím, pokud vůbec existují lidé. Vědomí je ovšem zprvu pouze vědomím o *nějakém* smyslovém okolí a vědomím zmezené souvislosti s jinými osobami a věcmi mimo individuum, které si začíná být vědomo sebe sama; současně je i to vědomí přírody, které zpočátku vystupuje proti lidem jako naprosto cizí, všemocná a nedotknutelná moc, k níž se lidé chovají zcela jako zvířata, před níž se pokorně sklánějí jako němá tvář; je to tedy ryze zvířecí vědomí přírody (přírodní náboženství)** — a na druhé straně vědomí nutnosti vejit ve spojení s okolními individui je počátkem vědomí toho, že

* Lidé mají dějiny, protože musí *produkovat* svůj život, a to *určitým* způsobem: to je dno jejich fyzickým uzpůsobením; stejně jako jejich vědomí. (*Marxova poznámka na okraji.*)

** Na první pohled je vidět: Toto přírodní náboženství nebo tento určitý vztah k přírodě je podmíněn formou společnosti a naopak. Zde, jako všude jinde, se totožnost přírody a člověka projevuje také v tom, že omezený vztah lidí k přírodě podmiňuje omezené vztahy lidí mezi sebou a jejich omezené vzájemné vztahy podmiňují jejich omezený vztah k přírodě právě proto, že příroda ještě skoro není modifikována dějnaní. (*Marxova poznámka na okraji.*)

Člověk vůbec žije ve společnosti. Tento počátek je stejně zvířecí jako sám společenský život na tomto stupni, je to pouhé stádní vědomí, a člověk se tu liší od skopce jen tím, že má místo instinktu vědomí, čili tím, že jeho instinkt je vědomý. Toto stádní nebo kmenové vědomí se dále rozvíjí a vyvíjí stupňováním produktivity, rozmnožováním potřeb — což je základem obojího — rozmnožováním obyvatelectva. Tím se vyvíjí dělba práce, která původně nebyla ničím jiným než dělbou práce v pohyblivém aktu, potom dělbou práce, která se vytváří sama sebou čili „samovolně“ podle přirozených vloh (např. tělesné sily), potřeb, náhod atd. atd. Dělba práce se stává skutečnou dělbou teprve od okamžiku, kdy dochází k dělbě na materiální a duchovní práci.* Od tohoto okamžiku si vědomí *může* skutečně namlouvat, že je něčím jiným než vědomím existující praxe, že skutečně něco představuje, a než představuje něco skutečného — od tohoto okamžiku je vědomí schopno emancipovat se od světa a přejít k vytváření „čistě“ teorie, teologie, filozofie, morálky atd. Ale i když se tato teorie, teologie, filozofie, morálka atd. dostanou do rozporu s existujícími vztahy, může se to stát jen proto, že se existující společenské vztahy dostaly do rozporu s existující výrobní silou — což se ostatně v určitém národním okruhu vztahů může stát i proto, že rozpor nastane nikoli v tomto národním okruhu, nýbrž mezi tímto národním vědomím a praxí jiných národů, tj. mezi národním a obecným vědomím určitého národa (jako nyní v Německu)** — kdy se pak tomuto národu zdá, protože se tento rozpor jeví zdánlivě jen jako rozpor uvnitř národního vědomí, že i tento boj se omezuje na toto národní svinstvo, a to proto, že tento národ je svinstvo o sobě a pro sebe. Je ostatně úplně jedno, co dělá samo vědomí, ze všeho toho neřádstva plyne pro nás jediný závěr, že mezi těmito třemi momenty, výrobní silou, staven společností a vědomím, může a musí dojít k rozporu, protože *dělba práce* je dána možností, ba skutečností, že duchovní a materiální činnost, že požitek a práce, výroba a spotřeba připadnou různým individuiům; a možnost, že se do rozporu nedostanou, tkívá jen v tom, že

* Sem patří první forma ideologů, kněží, (*Marxova poznámka na okraji.*)
 ** *Náboženství*. Němci s *ideologií* jako takovou. (*Marxova poznámka na okraji.*)

dělba práce bude opět zrušena. Rozumní se ostatně samo sebou, že „srašídla“, „svazky“, „vyšší bytost“, „pojem“, „povážlivost“ atd. jsou jen idealistickým spekulativním duchovním výrazem, představenou zdánlivě izolovaného individua, představou velmi empirických pout a mezí, v nichž se pohybuje způsob produkce života a s ním spojená forma slyků.

Dělbu práce, v níž jsou dány všechny tyto rozpory a která je opět sama založena na samostatné dělbě práce v rodině a na rozdělení společnosti na jednotlivé, vzájemně protikladné rodiny, je současně dáno i rozdělování, a to *nerovně*, kvantitativní i kvalitativní rozdělování práce a jejich produktů, tedy vlastnictví, které má svůj zárodek, svou první formu už v rodině, kde jsou žena a děti množovými otroky. Otroctví v rodině, ovšem ještě velmi primitivní, skryté, je první vlastnictví, které tu ostatně už plně odpovídá definici moderních ekonomů, podle níž je vlastnictví disponováním cizí pracovní silou. Ostatně dělba práce a soukromé vlastnictví jsou totožné výrazy — v prvním z nich se ve vztahu k činnosti vyslovuje totéž, co se v druhém vyslovuje vzhledem k produktu činnosti. — Dále je dělbu práce dán zároveň i rozpor mezi zájmem jednotlivého individua nebo jednotlivé rodiny a společným zájmem všech individuí, která jsou spolu ve slyšku; a tento společný zájem nexistuje snad jen v představě, jako „obecné“, nýbrž nejdívá ve skutečnosti jako vzájemná závislost individuí, mezi něž je práce rozdělena.

Právě na základě tohoto rozporu mezi zvláštním a společným zájmem bere společný zájem na sebe samostatnou podobu jako *stát*, odtržen od skutečných jednotlivých i celkových zájmů, a zároveň vystupuje jako iluzorní pospolitost. Ale vždy se to děje na reálné základně svazků, které jsou v každém rodinném a kmenovém konglomerátu, jako svazek tělesný a pokrevní, řeč, dělba práce ve větším měřítku a ostatní zájmy — a zejména, jak vyložíme později, na základě tříd podmíněných už dělbu práce, které se v každém takovém houfu lidí diferencují a z nichž jedna ovládá všechny ostatní. Z toho vyplývá, že veškeré boje uvnitř státu, boj mezi demokracií, aristokracií a monarchií, boj o volební právo atd. atd., nejsou nic jiného než iluzorní formy — obecně je vůlbec iluzorní forma pospolitého —, v nichž se vedou skutečné boje mezi

různými třídami (o čemž němečtí teoretikové nemají nejmenší potuchy, ačkoli v tomu v Deutsch-Französische Jahrbücher a ve Svaté rodině dostali návod), a dále, že každá třída, která usiluje o pansví, i když její pansví, jak je tomu u proletariátu, je podmínkou zrušení celé staré formy společnosti a pansví vůlbec, musí si nejprve vydobýt politickou moc, aby mohla zase prohlásit svůj zájem za obecný, k čemuž je v prvním okamžiku nucena. Právě proto, že individua sledují jen svůj zvláštní zájem — který pro ně není tožný s jejich společným zájmem — je tento společný zájem uplatňován jako zájem, který je jim „cizí“ a který je na nich „nezávistý“, tedy opět jako zvláštní a speciální „obecný“ zájem; anebo se musí individua sama pohybovat v tomto rozporu, jako je tomu v demokracii. Na druhé straně pak i *praktický* boj těchto zvláštních zájmů, které neustále *skutečně* vystupují proti společným a iluzorním společným zájmům, vyvolává nutnost, aby iluzorní „obecný“ zájem *prakticky* jako stát zasáhl do tohoto boje a brzdil jej.

A konečně nám dělba práce poskytuje hned první příklad toho, že pokud lidé žijí v primitivní společnosti, pokud tedy existuje rozštěpení na zvláštní a společný zájem, pokud tedy činnost není dělena dobrovolně, nýbrž živelně, stává se pro člověka jeho vlastní čin jakousi cizí, proti němu stojící mocí, která ho utlačuje, místo aby on ovládal ji. Jakmile se totiž práce začne dělit, má každý určitý vylučný okruh činnosti, který je mu vnučen, z něhož se nemůže vymanit; je lovcem, ryběm nebo pasyřem nebo kritickým kritikem a musí jím zůstat, nechce-li ztratit prostředky k životu — kdežto v komunistické společnosti, kde nikdo nemá nějaký vylučný okruh činnosti, nýbrž může se zdokonalovat v jakémkoli oboru, řídí společnost všeobecnou výrobu, a právě tím umožňuje dělat dnes to a zítra ono, ráno lovit, odpoledne rybařit, večer se zabývat chovem dobytka a po jídle kritizovat, podle toho, na co má zrovna chuť, aniž se ze mne někdy stane lovec, rybář, pastevce nebo kritik. Tato fixace sociální činnosti, tato konsolidace našeho vlastního produktu ve věcnou moc nad námi, která se vymyká naší kontrole, křiví naše očekávání, máví naše výpočty, je jedním z hlavních momentů v dosavadním dějinném vývoji. Sociální moc, tj. znásobená

výrobní síla, vznikající součinností různých individuí, která je podmíněna délkou práce, jeví se tímto individuum — protože sama tato součinnost není dobrovolná, nýbrž živelná — ne jako jejich vlastní spojená moc, nýbrž jako cizí síla, stojící mimo ně, o které nevědí, kde se vzala a kam směřuje, kterou už tedy nemohou ovládat, která ted naopak prochází zvláštní řadou fází a vývojových stupňů, jež je nezávislá na chění a počínání lidí, ba dokonce toto chění a počínání řídí.

Toto „*odězení*“, abychom zůstali srozumitelní filozofům, může být ovšem zrušeno jen za dvou *praktických* předpokladů. Musí se stát „nemocitelnou“ mocí, tj. mocí, proti níž vzniká revoluční odpor; k tomu je třeba, aby z velké většiny lidstvo udělalo masu lidí úplně „nemajetných“ a zároveň je dostalo do rozporu s existujícím světem bohatství a vzdělání; to obojí předpokládá velké zvýšení výrobní síly — vysoký stupeň jejího rozvoje — a na druhé straně je tento rozvoj výrobních sil (jímž je zároveň už dána empirická existence lidí v jejich *světodějném*, místo lokálním jsoucnem) absolutně nutným praktickým předpokladem také proto, že bez něho se zevšobecnuje jen *neúspěšně*, jen nouze, musel by tedy s *nouzí* začít zase i spor o nezbytnosti a muselo by se vrátit celé to staré svinstvo, a dále proto, že jen spolu s tímto univerzálním rozvojem výrobních sil jsou dány i *univerzální* styky mezi lidmi; rozvoj výrobních sil vyvolává tedy jednak u všech národů současně zjev „nemajetné“ masy (všeobecná konkurence), každý z těchto národů čini závislým na převratech ostatních národů a konečně na místo lokálních individuí postavil *světodějná*, empiricky univerzální individua. Bez toho by mohl 1. komunismus existovat jen jako lokalita, 2. *stýk* stýků by se samy nebyly mohly vyvinout v síly *univerzální*, tedy nenesitelné, byly by zůstaly domácími, pověrou obestřenými „okolnostmi“, a 3. každé rozšíření stýků by lokální komunismus zrušilo. Komunismus je empiricky možný jen jako čin vládnoucích národů, provedený „*naráz*“ a současně, což předpokládá univerzální rozvoj výrobní síly a světové stýky související s tímto rozvojem.

Komunismus není pro nás *staz*, který má být nastolen, není to *ideál*, podle něhož se má řídit skutečnost. Komunismem nazýváme *skutečné* hnutí, které zruší nynější stav. Podmínky

tohoto hnutí vyplývají z předpokladů, které už dnes existují.

Ostatně masa *ponulých* dělníků — masa pracovní síly odtržené od kapitálu nebo od jakéhokoli omezeného uspokojování potřeb — a proto také ne už dočasná ztráta této práce samé jako zajištěného zdroje obživy — předpokládá v důsledku konkurence *světový trh*. Proletariát může tedy existovat jen *světodějně* a stejně tak může i komunismus, jeho akce, mít jen „světodějnou“ existenci; světodějná existence individuí, tj. existence individuí, která jsou bezprostředně spjata se světovými dějními.

Jak by jinak mohlo mít např. vlastnictví vůbec nějaké dějiny, jak by mohlo nabývat různých forem, jak by mohlo třeba pozemkové vlastnictví na základě různých daných předpokladů vést ve Francii od parcelace k centralizaci v rukou několika málo lidí a v Anglii od centralizace v rukou několika málo lidí k parcelaci, jak tomu dnes skutečně je? Nebo čím to, že obchod, který přece není nic jiného než směna výrobků různých individuí a zemí, ovládá celý svět vztahem poptávky a nabídky — vztahem, který, jak říká jeden anglický ekonom, se vznášá nad zemí jako antický osud a neviditelnou rukou rozděljuje lidem štěstí a neštěstí, zakládá a boří říše, dává vznikat a zanikat národům — zatímco se zrušením základny, soukromého vlastnictví, s komunistickým uspořádáním výroby a v něm spočívajícím zničením cizoty, sníž se lidé chovají k vlastnímu výrobku, se moc vztahu poptávky a nabídky úplně rozplyne a lidé získávají opět moc nad směnou, výrobu a způsobem svých vzájemných vztahů?

Forma stýků, která je podmíněna výrobními silami, jež se vyskytovaly na všech dosavadních historických stupních, a která je současně zase podmíněná, je *občanská společnost*, jejímž předpokladem a základem, jak vyplývá už z toho, co bylo řečeno, je jednoduchá a složená rodina, takzvané kmenové zřízení, její bližší určení jsme uvedli výše. Už zde se ukazuje, že tato občanská společnost je skutečně ohnisko a jeviště veškerých dějin, a jak proutismyslné je dosavadní pojetí dějin, které zanedbává skutečné poměry a omezuje se na halasně akce potentátů a států.

Až dosud jsme především zkoumali jen jednu stránku lidské

činnosti, *zpracování přibývá lidmi*. Druhá stránka, *zpracová-
vání lidí lidmi*...*

Původ státu a poměr státu k občanské společnosti.

Dějiny nejsou nic jiného než sled jednotlivých generací, z nichž každá využívá materiálů, kapitolů, výrobních sil, které jí odkázaly všechny předchozí generace, pokračuje tedy na jedné straně v tradiční činnosti za úplně změněných okol-
ností a na druhé straně modifikuje úplně změněnou činností staré okolnosti, což se ovšem dá spekulativně překročit tak, že z pozdějších dějin se udělá účel, k němuž směřovaly dřívější dějiny, např. že účelem objevení Ameriky bylo napomáhat francouzské revoluci; a tak potom dostávají dějiny své zvláštní účely a stávají se „osobou vedle jiných osob“ (jako jsou „sebevědomí, kritika, jedinec“ atd.), zatímco to, co označujeme slovy „určení“, „účel“, „zárodek“, „idee“ dřívějších dějin, není nic jiného než abstrakce pozdějších dějin, abstrakce aktivního vlivu, kterým působí dřívější dějiny na dějiny pozdější. — Čím víc se pak během tohoto vývoje rozšiřují jednotlivé okruhy, které na sebe vzájemně působí, čím více mizí prvotní uzavřenost jednotlivých národností díky vyspě-
lému způsobu výroby, stýkám, a tedy díky přirozeně vzniklé dělbě práce mezi různými národy, tím více se dějiny stávají světovými dějinami, takže např. je-li v Anglii vynalezen stroj, který připraví o chléb nesčetné dělníky v Indii a Číně a způsobí převrat celé formy existence těchto říší, stává se tento vynález světodějným faktem; nebo cukr a káva dokázaly v devatenáctém století svůj světodějný význam tím, že nedostatek těchto produktů, způsobený Napoleonovým konti-
nentálním systémem, přiměl Němce k povstání proti Napoleonovi a stal se tak reálnou základem slavných osvobozovacích válek z roku 1813. Z toho plyne, že tato přeměna dějin ve světové dějiny není snad nějaký pouhý abstraktní čin „sebe-
vědomí“, světového ducha nebo nějakého jiného metafyzic-
kého strašidla, nýbrž úplně reálných, empiricky prokazatelných činů, takový čin, o němž podává důkaz každé individuum tím, jak si počíná, jak jí, pije a jak se obléká. — V dosavadních

* Slyky a výrobní síla. (*Marxova poznámka na okraji.*)

dějinnách je ovšem právě tak empirickou skutečností, že jed-
notlivá individua upadala s rozšiřováním činnosti ve světo-
dějinnou činnost stále více do područí moci, která jim byla cizí
(a tento tlak si pak třeba představovali také jako ústíc tak-
zvaným světovým duchem atd.), moci, která se stávala stále
mohutnější a nakonec se projevuje jako *světový trh*. Ale stejně
empiricky je doloženo i to, že až komunistická revoluce
(o tom později) zvířá nyníší stav společnosti a až bude —
což je totéž — zrušeno soukromé vlastnictví, rozplyne se tím
i tato moc, tak tajuplná pro německé teoretiky, a pak se i osvo-
bození každého jednotlivého individua prosadí tou měrou,
nakolik se dějiny úplně přemění v dějiny světové.* Po tom,
co bylo řečeno, je jasné, že skutečné duchovní bohatství indí-
vidua závisí zcela na bohatství jeho skutečných vztahů.
Tepve tím se jednotlivá individua osvobodí od různých na-
cionálních a lokálních zábran, dostanou se do praktického
vztahu k produkci (i duchovní) celého světa a to jim umožní,
aby nabyla schopnosti užívat této všestranné produkce celého
světa (výtvoru lidí). *Všestranná závislost*, tato první živelná
forma *světodějné* součinnosti individuí, bude touto komunis-
tickou revolucí změněna v kontrolu a vědomé ovládnání těchto
mocí, které, ač vytvořeny vzájemným působením mezi lidmi,
jim dosud imponovaly a ovládaly je jako úplně cizí moci.
Tento názor může být opět pojímán spekulativně idealisticky,
tj. fantasticky jako „sebevytváření rodu“ („společnost jako
subjekt“), což může vést k předstávě posloupné řady vzájemně
spjatých individuí jako jednoho jediného individua, které
uskutečňuje mystérium, jímž vytváří samo sebe. Zde se tedy
ukazuje, že individua se sice dělají *naozdívám*, fyzicky i duchov-
ně, ale nedělají sama sebe ani v nesmyslu svatého Bruna, ani
ve smyslu „Jedince“, „hotového“ muže.

Z pojetí dějin, které jsme tu vložili, plynou konečně ještě
tyto závěry: 1. Ve vývoji výrobních sil nastává stupeň, na
němž jsou vytvářeny výrobní síly a prostředky stýků, které za
daných vztahů působí jen zlo, které už nejsou silami produk-
tivními, nýbrž silami destruktivními (stroje a peníze) — a což
s tím souvisí, že dochází ke vzniku třídy, která musí nést

* O produktci učinné. (*Marxova poznámka na okraji.*)

všechna bytemna společnost, aniž užívá jejich výhod, která je ze společností vytláčována a vhnána do nejrůznějších protikladů ke všem ostatním třídám; třída, která tvoří většinu všech členů společnosti a z ní vychází vědomí nutnosti radiko- kální revoluce, komunistické vědomí, které se přirozeně, díky pozorování postavení této třídy, může vytvořit i u jiných tříd; 2. že podmínky, za nichž lze používat určitých výrobních sil, jsou podmínkami panství určité třídy společnosti, jejíž sociální moc, prýšící z jejího majetku, má v té které státní formě svůj „praktický“ idealistický výraz, a proto je každý revoluční boj namířen proti třídě, která dosud vládla,* 3. že ve všech dosavadních revolucích zůstával vždy nedotčen způsob činnosti a že šlo jen o jiné rozvržení této činnosti, o nové rozdělení práce jiným osobám, zatímco komunistická revoluce je namířena proti dosavadnímu „způsobu“ činnosti, odstraní je a ruší panství všech tříd i třídy samy, protože ji provádí třída, která už ve společnosti za třídu nepatří, není za třídu uznávána, je už výrazem rozkladu všech tříd, národností atd. uvnitř nynější společnosti; a 4. že k tomu, aby se u masy lidí vytvořilo toto komunistické vědomí a prosadila se věc sama, je nutná masová přeměna lidí, k níž může dojít pouze v praktickém hnutí, v *revoluci*; že tedy revoluce je nutná nejen proto, že *národní třída nemůže být svržena jiným způsobem, nýbrž i proto, že třída, která ji svrhne, se může jen v revoluci zbavit celého toho starého neřádu a stát se schopnou založit novou společnost.*

Toto pojetí dějin spočívá tedy v tom, že vykládá skutečný výrobní proces, a to na základě materiální výroby bezprostředního života, a že formu styků, spatou s tímto způsobem výroby a jím vytvořenou, tedy občanskou společnost na jejích různých stupních, pokládá za základ veškerých dějin a líčí ji jednak v její činnosti jako stát, jednak z ní vysvětluje všechny různé teoretické výtvory a formy vědomí, náboženství, filozofii, morálku atd. atd., a sleduje proces jejich vzniku z těchto jejich různých stupňů, což potom také samozřejmě umožní jejich znázornit věc v její totalitě (a proto i vzájemné působení těchto rozličných stránek na sebe).** Toto pojetí nemusí, jako

* Že tito lidé mají zájem na uchování nynějšího stavu výroby. (Marxova poznámka na okraji.)

** Feuerbach. (Marxova poznámka na okraji.)

idealistické pojetí dějin, hledat v každém období nějakou kategorii, nýbrž zůstává neustále na *hledě* skutečných dějin, nevysvětluje praxi z ideje, vysvětluje ideové útvary z materiální praxe a dospívá tak k závěru, že všechny formy a produkty vědomí mohou být zrušeny ne duchovní kritikou, ne tím, že je převedeme na „sebevědomí“ nebo přeměním v „strašidlo“, „příznaky“ atd., nýbrž jen praktickým převratem reálných společenských vztahů, z nichž tyto idealistické tlachy vznikly — dochází také k závěru, že hybnou silou dějin, náboženství, filozofie a ostatní teorie není kritika, nýbrž revoluce. Toto pojetí ukazuje, že dějiny nekonečí tím, že se rozplynou v „sebevědomí“ jako „duch z ducha“, nýbrž že v nich je na každém stupni už nějaký materiální výsledek, nějaký souhrn výrobních sil, historicky vytvořený vztah k přírodě i individuální mezi sebou, souhrn, který každé generaci předává předcházející generace, masa výrobních sil, kapitálu a okolností, které sílící na jedné straně nová generace přizpůsobuje, ale které této generaci na druhé straně také předepisují její vlastní životní podmínky a dávají jí určitý vývoj, zvláštní charakter — že tedy lidé jsou vytvářeni okolnostmi, stejně jako jsou okolnosti vytvářeny lidmi. Tento souhrn výrobních sil, kapitálů a forem sociálních styků, které každá generace a každé individuum nachází jako něco daného, je reálný základ toho, co si filozofové představovali jako „substanci“ a „podstatu člověka“, co oslavovali i potírali, reálný základ, kterému v jeho účincích a vlivech na vývoj lidí ani v nejménším neuvadí, že se tito filozofové proti němu bouří v podobě „sebevědomí“ a „jedinců“.

Tyto životní podmínky, které každá generace nachází hotové, také rozhodují o tom, bude-li revoluční ořes, který se v dějinách periodicky opakuje, dosti silný, aby vyvrátil základnu všeho, co tu je, a nejsou-li tu tyto materiální prvky totálního převratu, totiž jednak dané výrobní síly, jednak vytvoření revoluční masy, která by se bouřila nejen proti jednotlivým podmínkám dosavadní společnosti, nýbrž přímo proti dosavadní „produkci života“, proti této „celkové činnosti“, na níž byla založena — v takovém případě je pro praktický vývoj úplně lhostejné, zda *idea* tohoto převratu byla vyslovena už stokrát — jak to dokazují dějiny komunismu.

Celé dosavadní pojetí dějin tuto skutečnou základnu dějin

buď úplně opomnělo, nebo v ní vidělo jen vedlejší záležitost, která s průběhem dějin nijak nesouvisí. Proto je nutno psát dějiny vždy podle měřítka, které leží mimo ně, skutečná průdávka života se jeví jako prehistorická, zatímco to, co je historické, se jeví jako něco odděleného od všedního života, jako něco mimo svět a nad světem. Vztah lidí k přírodě je tím z dějin vylopučen, a tak se vytváří protiklad mezi přirodou a dějinami. Proto mohlo toto pojetí vidět v dějinách pouze politické akce potentátů a států a náboženské a vůbec teoretické zápassy, a zejména při zkoumání každé historické epochy muselo *stílet hlavi tělo epochy*. Například, domnívá-li se nějaká epocha, že je určována ryze „politickými“ nebo „náboženskými“ pohybkami, ačkoli „náboženskými“ a „politickými“ jsou jen formy jejich skutečných pohybů, pak dějepiscové oné epochy tento názor přijímá. „Domněnka“, „představa“ těchto určitých lidí o jejich skutečné praxi se mění v jediné určující a aktivní sílu, která praxi těchto lidí ovládá a určuje. Jestliže primitivní forma dělbý práce, jak se vyskytuje u Indů a Egypťanů, vyvolává u těchto národů kastrovnickví ve státě i v náboženskví, myslí si historik, že kastrovnickví je moc, která zplodila tuto primitivní společenskou formu. Francouzi a Angličané se alespoň opírají o politickou hlavi, která je ještě skutečností nejbližší, ale Němci se pohybují v oblasti „čistého ducha“ a lybrou silou dějin činí náboženskou hlavi. Hegelova filozofie dějin je poslední, k svému „nejčistšímu výrazu“ dovedený důsledek celého tohoto *němekkého* dějepiscetví, v němž nejde o skutečné, ba ani o politické zájmy, nýbrž jen o čisté myšlenky, které se potom musí i svatému Brunovi jevit jako řada „myšlenek“, z nichž jedna požírá druhou a každá nakonec zaniká v „selbevědomí“; a tím spíš se musel svatému Maxu Stinnerovi, který o celých skutečných dějinách neví vůbec nic, jevit historický průběh jako pouhá „rytíšká“, loupežnická a strašidelná historka, před jejímž zjevením se může samozřejmě zachránit jen „bezbožností“.* Toto pojetí je skutečné náboženské, z původního člověka, z něhož vychá-

* Takzvané *objektivní* dějepiscetví záleželo právě v tom, že pojímalo dějinné poměry oddělené od činnosti. Reakční charakter. (*Altaxova poznámka na okrají*.)

zejí celé dějiny, udělovalo náboženského člověka a v tomto domnění nahrazuje skutečnou produkci životních prostředků a života samotného produkci náboženských fantazií. Celé toto pojetí dějin i se svým rozkladem a z toho vyplývajícími rozpaly a pochybnostmi je pouze *národní* záležitost Němců a má jen *lokální* význam pro Německo, jako například důležitá, v poslední době mnohokrát probíraná otázka: jak vlastně „dojít i více boží do více člověka“, jako by tato „více boží“ byla někdy existovala jinde než ve fantazii a jako by tyto přeučení párnové nebyli žili ustavičně, aniž to tuší, v „více člověka“, ke které teď hledají cestu, a jako by vědecká kratochvilie, neboť nic víc to není, snažící se vysvětlit kurioznost těchto mlhavých teoretických výtvorů, nespočívala právě naopak v tom, že se prokáže jejich vznik ze skutečných pozemských vztahů. U těchto Němců jde vůbec vždy o to, že nesmysl, na nějž narazili, proměňují na nějaký jiný vrtol, tj. předpokládají, že celý tento nesmysl má vůbec nějaký zvláštní smysl, který by se měl vypátrat, zatímco jde jen o to, vysvětlit tyto teoretické fráze z existujících skutečných vztahů. Skutečné, praktické zrušení těchto frází, odstranění těchto představ z vědomí lidí bude, jak už bylo řečeno, uskutečněno změnčnými okolnostmi, nikoli teoretickými dedukcemi. Pro masu lidí, tj. pro proletariát, tyto teoretické představy neexistují, není je tedy třeba pro ně rušit, a měla-li tato masa kdy nějaké teoretické představy, např. náboženskví, okolností je už dávno zrušily.

Ryze národní ráz těchto otázek a řešení se ukazuje i v tom, že tyto teoretikové se vši vážností věří, že výmysly jako „Bohůlčůvek“, „Člověk“ atd. kralovaly jednotlivým epochám dějin — svatý Bruno jde dokonce tak daleko, že tvrdí, že právě jen „kritika a kritikové dělali dějiny“¹⁷⁴ — a když se sami pusť do historických konstrukcí, všechno dřívější v nejvyšším chvatu přeskakují a od „mongolství“ přecházejí hned k dějinám vskutkanu „obsazeným“, totiž k dějinám Hallische a Deutsche Jahnbücher a k dějinám rozpadu Hegelovy školy ve všeobecnou hádanku. Zapomíná se na všechny ostatní národy, na všechny skutečné události, theatrum mundi* se omezuje na lipský knížní velletrh a na sváry mezi „Kritikou“

* divadlo světa.

„Člověkem“ a „Jedincem“. A pokud se teorie snad někdy pustí do skutečné historických témat, jako například do osmnáctého století, podávají teoretické jen dějiny představ, odtržených od fakt a praktických procesů, na kterých jsou založeny, a i to jen s tímto záměrem zobrazit tuto dobu jako nedokonalý předstupen, jako ještě omezeného předchůdce opravdové historické doby, tj. doby boje německých filozofů v letech 1840—1844. Tomuto účelu, totiž napsat dřívější dějiny tak, aby tím jasněji zazářila sláva nějaké nehistorické osoby a jejich lantazii, také odpovídá, že se nechávají bez povšimnutí všechny skutečné historické události, dokonce i skutečné historické zásahy politiky do dějin, a místo toho se předkládá vyprávění založené ne na studiu, nýbrž na konstrukci a literárních klopkách — jak to udělal svatý Bruno ve své dnes už zapomenuté *Geschichte des 18ten Jahrhunderts*. Tito nařoukaní a chvástaví kramáři s myšlenkami, kteří si myslí, že jsou neskonale povzneseni nad všechny nacionální představy, jsou tedy v praxi ještě mnohem nacionálnější než pivní šosáci, kteří sní o jednotě Německa. Činy jiných národů vůbec neuznávají za činy historické, žijí v Německu, Německem a pro Německo, z písně o Rýnu dělají duchovní píseň a dobývají Alasako a Lotrinsko tím, že místo francouzského státu vykrádají francouzskou filozofii a místo francouzských provincií germanizují francouzské myšlenky. Pan Venedey je učiněný kosmopolita proti svatému Brunovi a svatému Maxovi, kteří v podobě světovlády teorie proklamují světovládou Německa. Tato analýza také ukazuje, jak velkého omylu se dopouští Feuerbach, když se označuje za „společenského člověka“ a na základě toho se prohlašuje za komunistu (Wigand's Vierteljahrsschrift, 1845, sv. 2), mění toto označení v predikát člověka „*jako teleonho*“, a myslí si tedy, že slovo komunisty, které v dnešním světě označuje přívržence určité revoluce strany, může zase změnit v podobu kategorií.⁷⁶ Celá Feuerbachova dedukce, pokud jde o vzájemný vztah lidí, dospívá jen k tomu, že dokazuje, že lidé potřebují a *vždy potřebují* jeden druhého. Chce lidem všítit vědomí o této skutečnosti, chce tedy, jako ostatní teoretikové, vytvořit jen správné vědomí o *existujícím* faktu, zatímco skutečnému komunistovi jde o to, aby to, co existuje, zvrátil. Ostatně plně uznávám, že když se Feuerbach

snází vytvořit vědomí právě *toto* skutečnosti, jde tak daleko, jak vůbec může jít teoretik, aniž přestává být teoretikem a filozofem. Je však charakteristické, že svatý Bruno a svatý Max bez meškání dosazují Feuerbachovu představu komunisty namísto skutečného komunisty; dělají to částečně už proto, aby i proti komunismu mohli bojovat jako proti „duchu“ a „ducha“, jako proti filozofické kategorii, jako proti rovnocennému soupeři — a svatý Bruno to dělá navíc i z pragmatických zájmů. Jako příklad toho, jak Feuerbach, stále ještě v souhlase s našimi odpůrci, uznává a zároveň nechápe to, co tu je, připomeňme místo z *Filozofie budoucnosti**, kde vykládá, že bytí věci nebo člověka je zároveň jeho podstata, že určité vztahy existence, způsob života a činnosti živočišného nebo lidského individua jsou to, v čem jeho „podstata“ dochází k uspokojení. Každá výjimka se tu výslovně pojímá jako nešťastná náhoda, jako abnormalita, která se nedá změnit. Jestliže tedy milióny proletářů nejsou vůbec spokojeny se svými životními poměry, jestliže jejich „bytí“ ani zdaleka neodpovídá jejich „podstatě“, pak by to bylo podle uvedeného místa nevyhnutelné neštěstí, které se musí trpělivě snažit. Tyto milióny proletářů či komunistů však smýšlejí úplně jinak, a až přijde jejich čas, dokáží to tím, že uvedou své „bytí“ do souladu se svou „podstatou“ prakticky, revolucí. V takových případech proto Feuerbach nikdy nemluví o lidském světě, nýbrž vždycky se utká do vnější přírody, a to do *té* přírody, která ještě není porobena pansví lidí. Ale s každým novým vynálezem, s každým pokrokem průmyslu se od tohoto území odtrhává nový kus a půda, na níž rosteu příklady pro podobné Feuerbachovy teze, se tak neustále zmenšuje. Abychom zůstali u té jedné teze: „podstata“ ryby je její „bytí“, voda. „Podstatou“ říční ryby je voda v řece. Ale ta přestává být její „podstatou“, není už pro ni vhodným existenčním prostředím, jakmile je tato řeka porobena průmyslu, jakmile je znečištěna barvivou a jiným odpadem, jakmile po ní jezdí parníky, jakmile je její voda odváděna do průplavů, v nichž je možno zbavit rybu jejího existenčního prostředí prostě tím, že se voda vypustí. Toto prohlášení všech podobných rozporů za nevyhnu-

* Grundsätze der Philosophie der Zukunft.

telnou abnormálnítu se v podstatě neliší od utěchy, kterou dává nespokojencům svatý Max Stirner, totiž že tento rozpor je jejich vlastní rozpor, že toto špatné postavení je jejich vlastní špatné postavení, čímž se buď mohou uspokojit, nebo si mohou svůj vlastní odpor nechat pro sebe, nebo by se mohli proti tomu fantasiistickým způsobem vzbouřit — a stejně se neliší od výčitky svatého Bruna, že tyto nešťastné okolnosti nastaly proto, že posízení uvízli v bahně „substancé“, nepokročili k „absolutnímu“ sebevědomí a nepoznali tyto špatné poměry jakožto ducha ze svého ducha.

Myšlenky vládnoucí třídy jsou v každé epoše myšlenkami vládnoucími, tj. třída, která je vládnoucí *materiální* mocí společnosti, je současně její vládnoucí *duchovní* mocí. Třída, která má k dispozici prostředky k materiální produkci, disponuje tím zároveň i prostředky k duchovní produkci, takže si tím zároveň zpravidla podřizuje i myšlenky těch, jimž chybějí prostředky k duchovní produkci. Vládnoucí myšlenky nejsou nic jiného než ideový výraz vládnoucích materiálních vztahů, jsou to vládnoucí materiální vztahy pojaté jako myšlenky; je to tedy výraz vztahů, které právě z jedné třídy dělají třídu vládnoucí, tedy myšlenky jejího panství. Individua, která tvoří vládnoucí třídu, mají mimo jiné i vědomí, a proto myslí; pokud tedy jako třída vládnou a určují v celém rozsahu dějinnou epochu, rozumí se samo sebou, že to činí se vším všudy, že tedy mimo jiné vládnou i jako myslící, jako producenti myšlenek, že řídí produkci a distribuci myšlenek své doby; že tedy jejich myšlenky jsou vládnoucími myšlenkami epochy. Např. v době a v zemi, kde se mezi sebou sváří o vládu královská moc, aristokracie a buržoazie, kde je tedy vláda rozdělena, ukazuje se jako vládnoucí myšlenka doktrína o rozdělení moci, která je pak prohašována za „věčný zákon“. — Dělna práce, o níž jsme už výše (s. [227—230]) zjišťili, že je jednou z hlavních sil dosavadních dějin, se pak projevuje i ve vládnoucí třídě jako dělna na duchovní a materiální práci, takže uvnitř této třídy vystupuje jedna část jako myslitelé této třídy (její aktivní konceptivní ideologové, kteří si z rozvíjení iluze této třídy o sobě samé udělali hlavní zdroj obživy),

zatímco ostatní se k této myšlenkám a iluzím chovají spíše pasivně a receptivně, protože jsou ve skutečnosti aktivními členy této třídy a mají méně času k tomu, aby si vytvářeli iluze a myšlenky o sobě samých. Uvnitř této třídy se může z tohoto jejího rozštěpení vyvinout dokonce jistá protikladnost a nepřátelství obou částí, které však odpadá samo od sebe při každé praktické kolizi, kdy je ohrožena sama třída a kdy mizí i zdání, že snad vládnoucí myšlenky nejsou myšlenkami vládnoucí třídy a že mají moc odlišnou od moci této třídy. Existence revolučních myšlenek v určité epoše předpokládá už existenci revoluční třídy, o jejichž předpokladech jsme to, co bylo třeba, řekli už výše (s. [242—246]).

Oddělme-li však při zkoumání průběhu dějin myšlenky vládnoucí třídy od vládnoucí třídy, osamostatíme-li je, zůstaneme-li pouze u toho, že v nějaké epoše vládly ty či ony myšlenky, aniž bychom se starali o podmínky produkce a o producenty těchto myšlenek, nechlámme-li tedy stranou individua a světové poměry, jež jsou základem těchto myšlenek, pak můžeme např. říci, že v době, kdy vládla aristokracie, panovaly pojmy čest, věrnost atd., za vlády buržoazie pojmy svoboda, rovnost atd. Vládnoucí třída si to sama většinou myslí. Toto pojetí dějin, které je společné všem dějepisům, zejména od osmáctého století, musí nutně narazit najev, že vládnou stále abstraktnější myšlenky, tj. myšlenky, které na sebe stále víc berou formu obecnosti. Každá nová třída, která nastupuje na místo třídy, jež vládla před ní, je totiž nucena, už proto, aby dosáhla svého cíle, vydávat svůj zájem za společný zájem všech členů společnosti, tj. vyjádřeno v idejích: musí dát svým myšlenkám formu obecnosti, musí je vydávat za jediné rozumné, obecně platné. Revolucionující třída, už proto, že stojí proti nějaké *třídě*, vystupuje hned od začátku ne jako třída, nýbrž jako představitelka celé společnosti, jeví se jako celá masa společnosti stojící proti jediné, vládnoucí třídě.* Můžce takto vystupovat, protože na začátku jejího zájem skutečně ještě souvisí spíš se společným zájmem

* Obecnost odpovídá 1. třídě contra stávu, 2. konkurenci, světovým systémem atd., 3. velké početnosti vládnoucí třídy, 4. iluzi společného zájmu, zpochybnění je tato iluze pravdivá, 5. hlavní ideologů a dělné práce. (Marxova poznámka na okraji.)

všech ostatních nevládnoucích tříd, ještě se pod tlakem dosa-
vadních poměrů nemohl vyvinout ve zvláštní zájem zvláštní
třídy. Její vítězství tedy přináší užitek i mnoha individuíum
z ostatních tříd, které se nedostaly k moci, ale jen potud, po-
kud těmto individuíum umožňují, aby se pozvnesla do vlád-
nouch tříd. Když francouzská buržoazie svrhla panství
aristokracie, umožnila tím mnoha proletářiím, aby se po-
zvnesli nad proletariát, ale jen potud, pokud se stali buržo-
v. Každá nová třída uskutečňuje tedy svou vládu jen na širší
základně, než jakou měla třída, která vládla dosud, ale tím
ostřeji a hlouběji se později vyvíjí protiklad mezi nevládnoucí
třídou a třídou, která vládne nyní. Obojí je podmíněno to,
že boj, který je třeba vést proti této nové vládnoucí třídě,
směřuje zase k rozhodnější, radikálnější negaci dosavadních
společenských poměrů, než jak to bylo možné u všech dosa-
vadních tříd, usilujících o vládu.

Celé toto zdání, jako by vláda určité třídy byla, jen vládnou-
cích myšlenek, přirozeně samo sebou zanikne, jakmile vláda
tříd přestane být vůbec formou společenského řádu, jakmile
už tedy nebude nutné vydávat nějaký zvláštní zájem za zájem
obecný anebo „obecné“ za vládnoucí.

Jakmile se jednou vládnoucí myšlenky oddělí od vládnou-
cích individuí a především od vztahů, které vyřizují z daného
stupně výrobního způsobu, a jakmile se tak dojde k závěru, že
v dějinách vždy vládnou myšlenky, je velmi snadné abstrah-
ovat si z těchto různých myšlenek „myšlenku jako takovou“,
idenu atd., jako to co vládne v dějinách, a tím pojímat všechny
tyto jednotlivé myšlenky a pojmy jako „sebeurčení“ pojmu
jako *lakozová*, který se vyvíjí v dějinách. Pak je také přirozené,
že všechny vztahy lidí je možno odvozovat z pojmu člověka,
z člověka v představě, z podstaty člověka, z člověka jako *lakozová*.
To dělala spekulativní filozofie. Hegel sám přiznává v zá-
věru Filozofie dějin*, že „zkonmal proces vývoje samotného
pojmu“ a že v dějinách zobrazili „pravdě skutečnou *lakozová*“
(s. 446). Nyní je možno vrátit se opět k producentům „pojmu“,
teoretikům, ideologům a filozofům, a dojdeme pak k závěru,
že filozofové, myslitelé jako takoví, odjakživa vládli v dějinách

* Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte.

— tento závěr ostatně, jak vidíme, vyslovil už i Hegel. Celý
ten trik, jak prokázat v dějinách sverchovanost ducha (hierar-
chie u Stirnera), se tedy omezuje na tyto tři úkony.

Č. 1. Myšlenky těch, kdo vládnu z empirických důvodů,
za empirických podmínek a jako materiální individua, je
třeba oddělit od těchto vládnoucích individuí, a tím uznat
vládu myšlenek či iluzí v dějinách.

Č. 2. Do této vlády myšlenek se musí vnést nějaký řád, pro-
kázat mezi vládnoucími myšlenkami, které následovaly jedna
po druhé, mystickou souvislost, což se provádí tak, že se tyto
myšlenky pojímají jako „sebeurčení pojmu“ (to je možné
proto, že tyto myšlenky prostřednictvím své empirické zá-
kladny spolu skutečně souvisí, a také proto, že jsou-li pojaty
jako *houle* myšlenky, stávají se z nich seberozlišení, rozdílly
vytvořené myšlením).

Č. 3. Aby se odstranilo mystické vzezení tohoto „sebe-
sama určujícího pojmu“, je přeměňován v osobu — „sebevě-
domí“ — nebo, aby to vyřadilo hodně materialisticky, v řadu
osob, které v dějinách reprezentují „pojmy“, v „myslitelé“,
ve „filozofy“, v ideology, kteří jsou zase pojímáni jako výrobci
dějin, jako „rada strážců“, jako ti, kdož vládnu. * Tím byly
z dějin odstraněny všechny materialistické prvky a lze teď
bez obav popustit uzdu svému spekulativnímu oří.

Je třeba vysvětlit tuto historickou metodu, která vládla
v Německu — i proč vládla především v Německu — ze sou-
vislosti s iluzí ideologů vůbec, např. s iluzemi právníků, poli-
tiků (věcné praktických státníků), z dogmatických snů a
překrucování těchto chlapků; tato iluze se docela jednoduše
objasňuje jejich praktickým postavením v životě, jejich za-
městnáním a dělbou práce.

Zatímco v běžném životě dovode každý shopkeeper**
velmi dobře rozlišovat mezi *tim*, zač se někdo vydává, a *tim*,
co skutečně je, naše dějepisectví ještě k tomuto triviálnímu
poznání nedospělo. Každě epoše věří na slovo, co sama o sobě
říká a co si o sobě myslí.

* Člověk jako *lakozová* = „myslitel hlubší duce“. (*Maximam poznání na
okrajích*.)

** Kramář.

[...]77 Z prvního vyplývá předpoklad úspěšné dělby práce a rozsáhlého obchodu, z druhého místní omezenost. V prvním případě je třeba individua spojit, v druhém jsou vedle daného výrobního nástroje výrobními nástroji i sama individua. V tom se tedy projevuje rozdíl mezi přirozeně vzniklými nástroji a nástroji vytvořenými civilizací. *Ornan žlána* (vodu atd.) je možno považovat za přirozeně vzniklý výrobní nástroj. V prvním případě, u přirozeně vzniklého výrobního nástroje, jsou individua podřízena přírodě, v druhém případě jsou podřízena produktu práce. V prvním případě se tedy vlastnictví (pozemkové vlastnictví) jeví jako bezprostřední, přirozeně vzniklá nadvláda, v druhém případě jako nadvláda práce, zvláště akumulované práce, kapitálu. První případ předpokládá, že individua jsou spojena nějakým svazkem, ať už to je rodina, kmen, púda sama atd., druhý případ předpokládá, že jsou na sobě nezávislá a že je spojuje jen směna. V prvním případě je směna hlavně směnou mezi lidmi a přírodou, směnou, při níž se směňuje práce lidí za produkty přírody; v druhém případě převládá směna mezi lidmi. V prvním případě stačí průměrný lidský rozum, tělesná a duchovní činnost nejsou ještě vůbec odděleny; v druhém případě už musí být prakticky provedena dělba mezi duchovní a tělesnou prací. V prvním případě může panství vlastníka nad nevládnou spocívat na osobních vztazích, na jakési pospolitosti, v druhém případě musí toto panství na sebe vzít věcnou podobu v něčem třetím, v penězích. V prvním případě existuje drobný průmysl, ale je odkázán na používání přirozeně vzniklého výrobního nástroje, a proto bez rozdělení práce různým individuí; v druhém případě existuje průmysl jen v době práce a jejím prostřednictvím.

Dosud jsme vycházeli z výrobních nástrojů, a už zde se ukázala nezbytnost soukromého vlastnictví pro určité průmyslové stupně. V industrii extractiv^{8*} splyvá soukromé vlastnictví ještě úpně s prací; v drobném průmyslu a v celém dosavadním zemědělství je vlastnictví nutným důsledkem daných výrobních nástrojů; ve velkém průmyslu se rozpor mezi výrobním nástrojem a soukromým vlastnictvím projevuje

* těžebním průmyslu.

teprve jako i "odtukt, a aby se tento rozpor vytvořil, musí být vel- už značně rozvinut. Teprve s ním je tedy také i í soukromého vlastnictví.

Největší dělbu materiálů a duchovní práce je odloučení města od venkova. Protiklad mezi městem a venkovem začíná s přechodem od barbarství k civilizaci, od kmenového zřízení ke státu, od místní omezenosti k národu, a táhne se celými dějinami civilizace až do dneška (Anti-Corn-Law League²⁸). — S městem je zároveň dána nutnost administrativy, policie, daní atd., zkrátka obecního zřízení, a tím vůbec politiky. Zde se poprvé objevilo rozdělení obyvatelstva na dvě velké třídy, které je založeno přímo na době práce a na výrobních nástrojích. Město znamená už fakt koncentrace obyvatelstva, výrobních nástrojů, kapitálu, požátek, potřeb, zatímco venkov skýtá fakt právě opačný, izolaci a rozdílnost. Protiklad mezi městem a venkovem může existovat jen v rámci soukromého vlastnictví. Je to nejkřiklavější výraz podřízenosti individua době práce, určité činnosti, která mu byla vnucena, podřízenosti, která dělá z jedné omezené městske živočichy, z druhých omezené venkovské živočichy a denně znovu plodí protiklad jejich zájmů. Hlavní je tu opět práce, moc *naš* individuí, a pokud existuje tato moc, potom musí existovat soukromé vlastnictví. Zrušení protikladu mezi městem a venkovem je jednou z prvních podmínek pospolitosti, podmínka, která zase závisí na spouště materiálních předpokladů a kterou nemůže splnit pouhá vůle, jak každý vidí na první pohled. (Tyto podmínky je třeba ještě vyložit.) Odloučení města od venkova je také možno chápat jako odloučení kapitálu od pozemkového vlastnictví, jako počátek kapitálu existujícího a rozvíjejícího se nezávisle na pozemkovém vlastnictví, onoho vlastnictví, které má svou základnu jedně v práci a ve směně.

Ve městech, která do středověku nepřešla hotová z dřívějších dějin, nýbrž vytvářela se nově z osvobozených nevolníků, jediným vlastnictvím každého byla jeho zvláštní práce, kromě malého kapitálu, který si přinesl s sebou a který se skládal zkrátka jen z nejnútnejšího řemeslnického nářadí.

Konkurence uprchlých nevolníků, kteří neustále přicházeli do měst, nepřerušila válka venkova proti městem a tím nutnost organizované městské vojenské moci, pouto společného vlastnictví k určité práci, nutnost společných budov pro prodej zboží, neboť tehdy byli řemeslníci současně *commergants**, a z toho plynulo, že nepovolani byli z těchto budov vyloučeni, protiklad zájmu jednotlivých řemesel, nutnost ochrany práce, které se s námahou vyučili, a feudální organizace celé země, to všechno byly přičiny, proč se pracovníci jednotlivých řemesel sdružovali v cechy. Není třeba, abychom se tu dále zabývali rozmanitými obměnami cechovního zřízení, které přinesl pozdější historický vývoj. Nevolníci utíkali do měst neustále po celý středověk. Tito nevolníci, pronásledováni na venkově svými pány, přicházeli do měst jednotlivě a nacházeli tu organizovanou obec, větší než byli bezmocní a v níž museli chtít nechtě přijmout postavení, jaké jim určila potřeba jejich práce a zájem organizovaných měšťských konkurentů. Tito jednotlivě přicházející dělníci nemohli nikdy dosáhnout nějaké moci, protože byla-li jejich práce cechovní a museli se ji vyučít, pak si je podrobovali cechovní mistri a organizovali je podle svého zájmu, anebo nebylo-li k jejich práci třeba vyučování, nebyla-li to tedy práce cechovní, nýbrž nádenická, nedosáhli nikdy nějaké organizace a zůstávali i nadále neorganizovanou chátou. Potřeba nádenické práce ve městech vytvořila chátu. — Tato města tvořila opravdové „spolky“; vyvolané bezprostřední potřebou, starostí o ochranu vlastnictví a snahou znásobit výrobní prostředky a prostředky obrany jednotlivých členů. Cháta v těchto městech byla úplně bezmocná, protože se skládala z individuů navzájem si cizích, která přicházela do města každé zvlášť a stála tedy neorganizována proti organizované moci vyzbrojené pro případ války a záhlivě je střezící. Tovaryši a učňové byli v každém řemesle organizováni tak, jak to nejlépe vyhovovalo zájmu mistrů; patriarchální poměr, který měli ke svým mistrům, dával těmto mistrům dvojnásobnou moc: jednak proto, že měli přímý vliv na celý život tovaryšů, jednak proto, že pro tovaryše, kteří pracovali u těchto mistrů, byl tento poměr skutečným poutem,

* obchodníky.

keré je spojovalo proti tovaryšům ostatních mistrů a oddělovalo je od nich; a konečně spojoval tovaryše s existujícím řádem už jejich zájmem, aby se sami stali mistry. Zatímco tedy cháta se zrnohla alespoň na vzpoury proti celému městskému řádu, i když při její bezmocnosti zůstávaly bez jakéhokoli účinku, nedokázali tovaryši nic jiného, než že se tu a tam trochu vzepřeli v rámci jednotlivých cechů, a to už patřilo k existenci cechovního zřízení. Všechna velká povstání středověká vycházela z venkova, byla však rovněž naprosto neúspěšná právě pro rozříštěnost a z toho plynoucí zaoštatlost rolníků.

Kapitál v těchto městech byl přirozeně vzniklý kapitál a skládala se z obydlí, řemeslnického nářadí a z přirozeně vzniklého, dědičného zákaznictva, a protože stýčky byly nevyvinuté a chyběl oběh, nebylo možné tento kapitál realizovat, takže se musel vždy dědit z otce na syna. Tento kapitál se nedal odhadovat v penězích, jako je tomu u moderního kapitálu, kde je lhostejné, zda je uložen v té či oné věci; byl to kapitál, který byl spjat bezprostředně s určitou prací majitele, nedal se od ní oddělit, a v tom smyslu tedy *stanský* kapitál.

Dělba práce byla i ve městech mezi jednotlivými cechy ještě velmi nepatrná a mezi jednotlivými pracovníky uvnitř cechu samých nebyla provedena vůbec. Každý pracovník musel být způsobilý v celé řadě prací, musel umět dělat všechno, co se dalo udělat s jeho nářadím; omezený styk a nepatrné spojení mezi jednotlivými městy, nedostatek obyvatelstva a omezenost potřeb nedovolovaly další rozvoj dělby práce, a proto musel každý, kdo se chtěl stát mistrem, ovládat celé řemeslo. Proto se setkáváme u středověkých řemeslníků ještě se zájmem o jejich speciální práci a o zručnost v ní, který se mohl stupňovat až k jistému omezenému smyslu pro umění. Ale proto se také každý středověký řemeslník úplně ztrácel ve své práci, měl k ní vztah příjemné otrocké oddanosti a byl jí podroben mnohem více než moderní dělník, kterému je jeho práce lhostejná.

Dalším rozšířením dělby práce bylo oddělení výroby a stýčky, vytvoření zvláštní třídy obchodníků; ve městech, dochovaných z dřívějších dob (mezi jiným s Židy), existovalo

toto rozdělení už dříve a v nové zakládanych městech k němu docházelo velmi brzy. Tím byla dána možnost obchodního spojení přesahujícího nejbližší okruhy; uskutečňování této možnosti záviselo na tom, jaké byly dopravní prostředky, na stavu veřejné bezpečnosti na venkově, podmiňené politickými poměry (jak známo, putovali po celý středověk obchodníci v ozbrojených karavanách), a na tom, zda v oblastech dostupných stykům byly, podle stupně kultury, primitivnější nebo vyvinutější potřeby. — Jakmile obchodníci rozšířili obchodní spojení ve zvláštní třídě, jakmile obchodníci rozšířili obchod za hranice nejbližšího okolí města, dochází ihned k vzájemnému působení mezi výrobou a styky. Města navazují *mezi sebou* spojení, nové nástroje se přenášejí z jednoho města do druhého, a dělba mezi výrobou a styky vyvolává brzy novou dělbu výroby mezi jednotlivými městy, z nichž každé brzy provozuje převážně jedno průmyslové odvětví. Počáteční omezenost na nejbližší okolí začíná poznamenávat.

Závisející na rozšíření styků, zda výrobní síly, zejména vynálezy, získané v jednom místě, budou pro další vývoj ztraceny nebo ne. Dokud ještě neexistují styky přesahující bezprostřední sousedství, musí být každý vynález v každém místě učiněn zvlášť, a stačí pouhé náhody, jako vpád barbar-ských národů nebo i obvyčejné války, aby se v zemi s vyvinutými výrobními silami a potřebami muselo začít zas úplně od začátku. Na počátku dějin se musel každý vynález objevovat denně znovu a v každém místě zvlášť. Jak snadno mohly rozvinuté výrobní síly i při poměrně velmi rozsáhlém obchodu úplně zaniknout, dokazují Féničané*, jejichž vynálezy byly většinou na dlouhou dobu ztraceny, protože byl tento národ vytláčen z obchodu, jeho území dobyto Alexandrem, a tak začal upadat. Stejně např. ve středověku malířství na sklo. Teprve když se styky staly světovými styky a za základnu mají velký průmysl, když jsou všechny národy vtáženy do konkurenčního boje, je zajištěno trvání dosažených výrobních sil.

Dělba práce mezi různými městy vedla dále ke vzniku manufaktur, výrobních odvětví, která už přerostla rámec ochotného zařízení. Historickým předpokladem prvního roz-

květu manufaktur — v Itálii a později ve Flandrech — byl styk s cizími národy. V jiných zemích — např. v Anglii a ve Francii — se manufaktury počátku omezovaly na vnitřní trh. Dalším předpokladem manufaktur, kromě toho, co jsme uvedli, byla už pokročilá koncentrace obyvatelstva — zejména na venkově — a kapitálu, který se začínal shromažďovat v rukou jednotlivců, jednak — i navzdory cechovním zákonům — v ceších, jednak u obchodníků.

Ukázalo se velmi brzy, že nejvíce schopna vývoje je taková práce, jejímž předpokladem je hned od začátku stroj, i když ještě v nejprimitivnější podobě. Tkalcovství, které do té doby provozovali na venkově rolníci vedle své práce, aby si opatřili potřebné oděcní, bylo první prací, kterou rozšíření styků poplnalo kupředu a vedlo k jejímu dalšímu rozvoji. Tkalcovství bylo první manufakturou a zůstalo manufakturou nejvýznamnější. S růstem obyvatelstva stoupala poplávka po látkách na šaty, akumulace a mobilizace přirozené vzniklého kapitálu, způsobená zrychleným oběhem, vedla k potřebě přepychu, podporované vůbec postupným rozšiřováním styků — to všechno dávalo tkalcovství kvantitativně i kvalitativně podnět, který je vymanol z dosavadní formy výroby. Vedle rolníků, kteří krali a dosud krali pro vlastní potřebu, vyrostla ve městech nová třída tkalců, jejichž tkanný byly určeny pro celý domácí trh a většinou i pro zahraniční trh. — Tkalcovství, práce, která většinou vyžaduje málo dovednosti a která se brzy rozpadá na nesečtná odvětví, se celou svou povahou vzpíralo cechovním poutům. Proto se také tkalcovství provozovalo většinou na vesnicích a v městysech bez cechovní organizace, z nichž se postupně stávala města, a to města, která záhy v každé zemi nejméně zkvětala. — S manufakturou, nezávislou na ceších, se zároveň měnily i vlastnické vztahy. První pokrok nad přirozené vzniklý stavovský kapitál byl vznik obchodníků, jejichž kapitál byl hned od počátku mobilní, byl to kapitál v moderním smyslu, pokud to vůbec za tehdejších poměrů přichází v úvahu. Druhý krok vpřed znamenala manufaktura, která opět zmobilizovala spousta přirozené vzniklého kapitálu a vůbec zvětšila masu mobilního kapitálu oproti mase přirozené vzniklého kapitálu. — Manufaktura se stala současně účinným rolníků před

cechy, které je vyhlcovaly nebo jim špatně platily, tak jako dříve cechovní města skýtala rolníkům útočiště před pozemkovými vlastnily.

Současné s počátkem manufaktur nastalo období tuláctví, způsobené zánkem družin feudálních pánů, rozpoutáním armád schvaných ze všech koutů světa, které sloužily králům proti vazalům, dokonalším zemědělcům a přeměnou velkých ploch orné půdy v pastviny. Už z toho vyplývá, jak toto tuláctví úzce souvisí s rozkladem feudalismu. Už ve třináctém století se vyskytují jednotlivá taková období, všeobecně a trvale se toto tuláctví objevuje až koncem 15. a začátkem 16. století. Tito tuláci, kterých bylo tolik, že jen anglický král Jindřich VIII. jich dal pověsit 72 000, byli jen s největšími poltžemi a krajní nouzí a teprve po dlouhém zpečování donucováni k práci. Postupně je absorbovaly rychle se vzrnající manufaktury, zejména v Anglii. — Manufaktura způsobila, že mezi různými národy dochází ke konkurenci, k obchodnímu boji, který byl vybojován ve válkách, ochrannými cly a omezoovacími opatřeními, kdežto dříve, pokud byly národy ve spojení, pokojně spolu směnily. Od té doby má obchod politický význam.

S manufakturou se také mění vztah dělníka k zaměstnavateli. V ceších dále existoval patriarchální vztah mezi tovaryši a mistrem; v manufaktuře byl nahrazen peněžním vztahem mezi dělníky a kapitálistou; tento vztah měl na venkově a v malých městech stále ještě patriarchální nádech, ale ve větších, v právném smyslu manufakturních městech ztratil už záhy téměř všechnu patriarchální příchuť.

Manufaktura a vůbec pohyb výroby dosáhly neobyčejného rozmachu rozšířením styků, k němuž došlo s objevením Ameriky a námořní cesty do Východní Indie. Nové, odtud dovážené produkty, zejména spousty zlata a stříbra, které se dostaly do oběhu, změnily úplně vzájemné postavení tříd a zasadily tvrdý úder feudálnímu pozemkovému vlastnictví i dělníkům; výpravy dobrodruhů, kolonizace a především rozšiřování trhů ve světový trh, které bylo nyní umožněno a které se den ze dne čím dál víc stávalo skutkem, to všechno vyvolalo novou fázi dějinného vývoje, již se tu však nebudeme celkově obšírněji zabývat. Kolonizace nově objevených zemí poskytla

novou látku obchodnímu boji mezi národy, a tím její rozšířila a přiositřila.

Rozšiřování obchodu a manufaktury urychlovalo akumulaci mobilního kapitálu, zatímco v ceších, kde chyběl podnět k rozšíření výroby, zůstával přirozeně vzniklý kapitál stabilní nebo se dokonce zmenšoval. Obchod a manufaktura vytvořily velkou buržoazii, v ceších se sousedovalo drobné měšťanstvo, které už ve městech nevládlo jako dříve, nýbrž se muselo skloubit před vládou velkých obchodníků a majitelů manufaktur.* Proto cechy začaly upadat, jakmile se dostaly do styku s manufakturou.

Vztah národů v jejich vzájemném styku se v epoše, o níž jsme hovořili, utvářel dvojnásobně. Nepatrné množství obiljažního zlata a stříbra vedlo zpocátku k zákatu vývozu těchto kovů; a průmysl, jehož nutnost vyvstala zároveň s nutností zaměstnat rostoucí měšťské obyvatelstvo a který byl většinou importován z ciziny, se nemohl obejít bez výsad, které bylo možno přirozeně poskytovat nejen proti domácí, nýbrž zejména proti zahraniční konkurenci. Místní cechovní výsady se těmito prvotními omezoovacími opatřeními rozšířily na celý národ. Clna vznikla z dávek, které feudální páni ukládali kupcům procházejícím jejich územím jako výkupné za to, že nebudou oloupeni; vznikla z dávek, které později ukládala i města a které se při vzniku moderních států staly nejpohodlnějším prostředkem, jak získat peníze pro státní pokladnu. — Americké zlato a stříbro, které se objevilo na evropských trzích, pozvolný vývoj průmyslu, rychlý rozmach obchodu, a tím vyvolaný rozkvět necechovní buržoazie a peněz dal těmto opatřením jiný význam. Stát, který mohl den ode dne méně postrádat peníze, zachoval zákaz vyvážení zlata a stříbra z fiskálních důvodů; buržoové, pro něž byly tyto nové spousty peněz, vržených na trh, hlavním předměttem *accaparements***, s tím byli naprosto spokojeni; desavadační výsady se staly pro vládu zdrojem příjmů a prodávaly se za peníze; v celním zákonodárství se vynořila vývozní clna, která

* Maloměstáci — střední stav — velká buržoazie. (*Mazarna poznanika na okraji.*)

** Ichnvářského nákupu.

svoboda konkurence uvnitř národa, rozvoj teoretické mechaniky (mechanika dovršená Newtonem byla v 18. století ve Francii a v Anglii nejpokročilejší vědou vůbec) apod. — tyto podmínky už v Anglii existovaly. (Svobodnou konkurenci uvnitř národa samého bylo všude nutno vyvolat revolucí — roku 1640 a 1688 v Anglii, roku 1789 ve Francii.) Konkurence brzy donutila každou zemi, která si chtěla zachovat svou historickou úlohu, aby chránila své manufaktury dalšími celními opatřeními (stará cla už proti velkému ochranných pomáhala) a aby brzy nato zaváděla pod záštitou ochranných cel velký průmysl. Přes tyto ochranné prostředky účinní velký průmysl konkurence všeobecnou (konkurence je praktická svoboda obchodu, ochranné clo je v ní jen palatiiv, je to odvetné opatření v rámci svobody obchodu), vytvořil dopravní prostředky a moderní světový trh, podrobil si obchod, přeměnil všechny kapitál v průmyslový kapitál, a tak vyvolal rychlý oběh (rozvoj peněžnictví) a centralizaci kapitálů. Všeobecnou konkurencí donutil všechna individua k nejvyššímu vyčerpání energie. Kde to jen šlo, zničil ideologii, náboženství, morálku atd., a kde to nešlo, udělal z nich zřejmou lež. Vytvořil teprve světové dějiny v tom smyslu, že uspokojování potřeb každého civilizovaného národa a v něm každého individua učinil závislým na celém světě, a že zničil dosavadní přirozeně vzniklou izolovanost jednotlivých národů. Podřídl přirození vědu kapitálu a zभावil děbu práce posledního zdání živelnosti. Vůbec zničil vše přirozené a živelné, pokud to bylo u práce možné, a všechny přirozené vzniklé vztahy proměnil ve vztahy peněžní. Místo přirozené vzniklých měst vytvořil moderní velká průmyslová města, která vyrůstala přes noc. Kam promíkl, měl řemesla a vůbec všechny dřívější stupně průmyslu. Dověšil vítězství města nad venkovem. Jeho [...] je automatický systém. [...] vytvořil masu výrobních sil, pro něž se soukromé vlastnictví stávalo poustem právě tak, jako cech pro manufakturu a drobný venkovský provoz pro rozvíjející se řemesla. Tyto výrobní síly se za soukromého vlastnictví vyvíjejí jen jednostranně, pro většímu se stávají silami destruktivními, a mnoho takových sil se v soukromém vlastnictví vůbec nemůže uplatnit. Velký průmysl vytvořil celkem všude tytéž vztahy mezi společenskými třídami,

mi, a tím zničil zvláštnost jednotlivých národů. A nakonec, zatímco si buržoazie každého národa ještě zachovávala zvláštní národní zájmy, vytvořil velký průmysl třídu, která má u všech národů též zájem a u níž je už národnost zničena, třídu, která už skutečně nepatří do celého toho starého světa a zároveň stojí proti němu. Velký průmysl způsobuje, že pro dělníka je nescusitelný nejen vztah ke kapitalistovi, nýbrž i práce sama.

Je samozřejmé, že velký průmysl nedosahuje ve všech oblastech určité země stejného stupně rozvoje. To ale nebrání třídnímu hnutí proletariátu, protože proletáři, které velký průmysl vytvořil, se stavějí do čela tohoto hnutí a strhávají s sebou i celou masu, a protože dělníky, kteří nepracují ve velkém průmyslu, zatlačuje tento velký průmysl do ještě horší životní situace, než v jaké jsou dělníci pracující ve velkém průmyslu. Stejně působí země, v nichž se vyvinul velký průmysl, na země plus ou moins* neprůmyslové, pokud je už světové styky strhaly do všeobecného konkurenčního boje.

Tyto různé formy jsou zároveň formami organizace práce, a tedy i vlastnictví. V každém období docházelo ke spojování existujících výrobních sil, pokud potřeby vyvolaly nutnost takového spojení.

Tento rozpor mezi výrobními silami a formou styků, který, jak jsme viděli, se v dosavadních dějinách vyskytl už několikrát, aniž však ohrozil jejich základ, musel pokaždé vybuchnout v revoluci, a přitom zároveň nabýval různých vedlejších forem, jako je souhrn kolizí, kolize různých tříd, rozpor vědomí, zápas myšlenek atd., politický boj atd. Vychází-li se z omezeného hlediska, můžeme ovšem vyjmutout některou z těchto vedlejších forem a považovat ji za základ těchto revolucí, což je tím snazší, že individua, od nichž revoluce vycházely, si sama podle stupně svého vzdělání a podle stupně historického vývoje vytvářela iluze o své vlastní činnosti.

Všechny kolize v dějinách mají tedy podle našeho pojetí svůj původ v rozporu mezi výrobními silami a formou styků.

* víceméně.

Není ostatně nutné, aby tento rozpor, má-li vést v nějaké zemi ke kolizím, byl vyhnán na ostří nože právě v této zemi. Konkurence s průmyslové vyspělejšími zeměmi, vyvolaná rozšířenými mezinárodními styky, stačí k tomu, aby vytvořila podobný rozpor i v zemích s méně vyvinutým průmyslem (např. v Německu se latentní proletariát objevil vůbec konkurence anglického průmyslu).

Konkurence izoluje individua mezi sebou, nejen buržovy, nýbrž ještě více proletáře, přestože je svádí dohromady. Proto trvá dlouhou dobu, než se tato individua mohou sjednotit; nehledě na to, že velký průmysl musí k tomuto sjednocení — nemá-li být jen čisté lokální — teprve vytvořit nezbytné prostředky, velká průmyslová města a levnou a rychlou dopravu, a proto může být každá organizovaná moc, která stojí proti těmto izolovaným individuí, poražena teprve po dlouhých bojích. Žádat opak by bylo totéž jako žádat, aby v této určité epoše dějin neexistovala konkurence nebo aby si individua vytloukla z hlavy poměry, které nemohou vůbec kontrolovat, protože jsou izolována.

Stavba domů. U divochů se rozumí samo sebou, že každá rodina má svou vlastní jaskyni nebo chatrč, jako má u kočovníků každá rodina zvláštní stan. Toto oddělené domácí hospodářství se s dalším rozvojem soukromého vlastnictví stává ještě nezbytnějším. U zemědělských národů je společné domácí hospodářství stejně nemožné jako společné obdělávání půdy. Velkým pokrokem bylo vybudování měst. Ve všech dosavadních obdobích bylo nicméně zrušení odděleného hospodářství, které je závislé na zrušení soukromého vlastnictví, nemožné už proto, že k tomu nebyly materiální podmínky. Zřízení společného domácího hospodářství předpokládá rozvoj stroje výroby, využití přírodních sil a mnoha jiných výrobních sil — např. vodovodu, plynového osvětlení, vytápění parou atd., zrušení [protikladu] mezi městem a venkovem. Bez těchto podmínek by se společné hospodářství

nestalo samo ještě novou výrobní silou, positrádalo by jakoukoli materiální základnu, spočívalo by na čistě teoretickém základě, tj. bylo by pouhým vrtchohem a dospělo by jen ke klášternímu hospodářství. — Co bylo možné, ukazuje sestupování ve městech a výstavba společných domů pro jednotlivé určité účely (vězení, kasárna apod.). Je samozřejmé, že zrušení odděleného hospodářství je nerozlučně spjato se zrušením rodiny.

⟨Věta, kterou často najdeme u svatého Sanchez, že každý je vším, čím je, jen díky státu, znamená v jádru totéž jako věta, že buržoa je jen exemplářem rodu buržoů; věta, která předpokládá, že *vláda* buržoů existovala už před individuí, která ji tvoří.)* Měšťané každého města byli ve středověku nuceni sjednocovat se proti venkovské šlechtě, aby uhájili svou kůži; rozšiřování obchodu, zřizování komunikací vedlo jednotlivá města k tomu, že se seznamovala s jinými městy, která prázdovala v boji se stejným protivníkem tytéž zájmy. Z četných místních měšťanstev jednotlivých měst vznikala jen velmi pomalu *vláda* měšťanů. Životní podmínky jednotlivých měšťanů se díky protikladu k tehdejšímu poměru a díky způsobu práce, podmiňnému tímto vztahy, stávaly současně podmínkami, které byly jim všem společné a byly na jednotlivém měšťanu nezávislé. Měšťané vytvářeli tyto podmínky potud, pokud se vymanili z feudálního svazku, a byli tímto podmínkami vytvářeni potud, pokud byli podmíněni svým protikladem k feudálnímu zřízení, které tu bylo už před nimi. Když se mezi jednotlivými městy vytvořilo spojení, vyvíjely se z těchto společných podmínek podmínky třídní. Tytéž podmínky, tyž protiklad, tytéž zájmy mnsely vcelku vyvolat všude i stejné mravy. Buržoazie sama se vyvíjí poznamenáhlit teprve se svými podmínkami, štěpí se podle dělbý práce opět na různé frakce a nakonec do sebe vstřebává všechny majejné třídy, které tu už byly.** (Zatímco větší už předtím nemajej-

* *Praxistane* třídy u filozofů. (*Matxona poznámka na okrajích*.)

** Nejprve vsílčebává pracovní odvětví, pařížci přínno státu, potom všechny ± [více nebo méně] ideologické stavy. (*Matxona poznámka na okrajích*.)

nych a část dosud majetných tříd přeměňuje v novou třídu, ných (proletariát), tou měrou, jak se veškeré dřívější vlastnictví v průmyslový nebo obchodní kapitál. Jednotlivá individua tvoří třídu jen potud, pokud musí vést společný boj proti jiné třídě; jinak si zase navzájem konkurují jako nepřátelé. Na druhé straně se třída osamostatňuje zase vzhledem k individuum, takže ta se dostávají už do životních podmínek, které jsou jim předurčeny, třída jim určuje jejich životní postavení a tím i jejich osobní vývoj, individua jsou jí podřízována. Tohle je též jev jako podřízení jednotlivých individuí dělbě práce a může být odstraněn jen zrušením soukromého vlastnictví a práce samé. Jak se tato podřízenost individuí tříde současně vyvíjí v podřízenost všemožným představám apod., to jsme už několikrát naznačili.

Zkoumáme-li *filozoficky* tento vývoj individuí ve společných existenciálních podmínkách stavů a tříd následujících po sobě v dějinách, a v obecných představách, vnučených jim tímto vývojem, můžeme si ovšem snadno domýšlet, že se v těchto individuích vyvíjel rod nebo člověk, anebo že tato individua rozvíjela člověka; výmysl, který zasazuje dějinám několik pořádných pohlavků. Pak je možno tyto různé stavy a třídy chápat jako specifikaci obecného výrazu, jako odrůdy rodu, jako vývojové fáze člověka.

Tato podřízenost individuí určitým třídám nelze zrušit, dokud se nevytvoří třída, která už nebude muset prosazovat proti vládnoucí třídě nějaký zvláštní třídní zájem.

Přeměnu osobních sil (vztahů) v síly věcné, k níž došlo dělbou práce, není možno zase zrušit tím, že si vyženeme z hlavy obecnou představu o tom, nýbrž jen tím, že si individua tyto věcné síly znovu podíří a zruší dělbou práce.* To není možné jinak než ve společenství. Teprve ve společenství existují pro každé individuum prostředky k tomu, aby všestranně rozvinulo své vlohy; teprve ve společenství je tedy možná osobní svoboda. V dosavadních náhražkách společenství, ve státě atd., existovala osobní svoboda jen pro individua,

* Feuerbach: Bytí a podstata. (*Engelova poznámka na okraji.*)

kteřá se vyvíjela v poměrech vládnoucí třídy, a jen potud, pokud byla individuí této třídy. Zdánlivě společenství, v jaké se dosud individua sdružovala, se vždy vůči nim osamostatňovalo, a protože to bylo sdružení jedné třídy proti jiné třídě, bylo to zároven pro ovládnou třídu nejen úplné hluzorní společenství, nýbrž i nové pouto. Ve skutečném společenství dosahují individua ve svém sdružení a tímto sdružením zároven i své svobody. — Individua vždy vycházela ze sebe, ale samozřejmě ze sebe v rámci svých daných historických podmínek a vztahů, nikoli z „čistého“ individua ve smyslu ideologů. Ale v průběhu historického vývoje a právě v důsledku osamostatňování společenských vztahů, nevyhnutelného při dělbě práce, se objevuje rozdíl mezi životem každého individua, pokud je to jeho osobní život, a životem individua, pokud je podřízeno nějakému pracovnímu odvětví a podmínkám, které k tomu patří. (Tomu se nesmí rozumět tak, že by snad např. rentiér, kapitalista apod. přestávali být osobami; nýbrž jejich osobnost je podminěna a tučena zcela určitými třídními vztahy, a rozdíl se projevuje teprve v protikladu k jiné třídě, a pro ně samé se projevuje teprve tehdy, když zbankrotují.) U stavu (a ještě víc u kmene) je to ještě skryté, např. šlechtic zůstává stále šlechticem, nešlechtic stále nešlechticem, bez ohledu na své ostatní vztahy, je to kvalita neodlučitelná od jeho individuality. Rozdíl mezi osobním a třídním individuem, nahodlost životních podmínek pro individuum se objevuje až s třídou, která je sama produktem buržoazie. Teprve konkurence a boj individuí mezi sebou vytvářejí a rozvíjejí tuto nahodlost jako takovou. V představě jsou proto individua za panství buržoazie svobodnější než dříve, protože jejich životní podmínky jsou pro ně nahodilé; ve skutečnosti jsou ovšem nesvobodnější, protože jsou více podřízena věcné moci. V čem se to liší od stavu, ukazuje zejména protiklad mezi buržoazií a proletariátem. Když proti venkovské šlechtě vznikl stav městských občanů, korporance atd., jevíla se podmínka jejich existence, movité vlastnictví a řemeslná práce, které existovaly latentně už před jejich odloučením od feudálního svazku, jako něco pozitivního, co bylo uplatňováno proti feudálnímu pozemkovému vlastnictví, a proto také zprvu na sebe svým způsobem bralo feudální

formu. Uprchlí nevolníci ovšem považovali své dosavadní nevolnictví za něco, co je jejich osobnosti nahodilé. Tím však čímli pouze toléž, co dělá každá třída osvobozující se od svých pout, a nadlo se neosvobozovali jako třída, nýbrž jednotlivé. Mimoto nepřetráčovali okruh stavovského zřízení, nýbrž vy- tvářeli jen nový stav a zachovali si svůj dosavadní způsob práce i v novém postavení a rozvíjeli jej dále tím, že jej zba- novali jeho dosavadních pout, která neodpovídala už dosaže- nému stupni vývoje. — Pro proletáře se naopak podmínka jejich vlastního života, práce, a tím i veškeré existenci pod- mínky dnešní společnosti staly něčím nahodilým, nad čím jednotliví proletáři nemají žádnou kontrolu a nad čím jim nemůže žádná *společenská* organizace kontrolu poskytnout, a rozpor mezi [...] osobností jednotlivého proletáře a jeho životní podmínkou, která mu byla vnucena, totiž práci, se stává jemu samému zjevným, zejména proto, že je už od mládi obětován a nemá žádnou vyhlídku, že by uvrnit své třídy do- sáhl podmínek, kterými by se dostal do jiné třídy.

N. B. Nesmí se zapomínat, že už to, že nevolníci museli existovat a neměli možnost hospodářit ve velkém, což zároveň vedlo k rozdělování allotments* nevolníkům, redukovalo velmi brzy povinnosti nevolníků vůči feudálním pánům na průměr naturálních dávek a robot, což umožňovalo nevolní- kovi akumulaci movitého vlastnictví, a tím mu usnadňovalo útek z pánova panství a poskytovalo mu vyhlídku, že se uchytí jako občan města; zároveň to vytvořilo i určité odstupňování mezi nevolníky, takže uprchlí rolníci jsou už napří měšťany. Přitom je také jasné, že nevolní rolníci, kteří se vyznali v nějakém řemesle, měli největší vyhlídky, že získají movité vlastnictví. —

Zatímco tedy uprchlí nevolníci chtěli jen svobodně rozvíjet a uplatnit své existenci podmínky, které na už byly, a proto dospěli v poslední instanci jen ke svobodné práci, musí prole- táři, aby se osobně uplatnili, zrušit dosavadní podmínku své vlastní existence, která je zároveň podmínkou existence celé

* parcel.

dosavadní společnosti, totiž práci. Proto jsou také v přímém protikladu k formě, v níž si až dosud individua určité společ- nosti dávala souhrnný výraz, ke státu, a musí svrhnout stát, aby prosadila svou osobnost.

Z celého dosavadního výkladu vyplývá, že pospolité vztah, do kterého vsoupila individua určité třídy a který byl pod- mněn jejich společnými zájmy vůči něčemu třetímu, byl vždy společensvým, k němuž tato individua patřila jen jako prů- měrná individua, jen pokud žila v existenciálních podmínkách své třídy, vztah, na němž se podílela ne jako individua, nýbrž jako příslušníci třídy. Naproti tomu u společensví revoluč- ních proletářů, kteří se ujímají kontroly nad svými existenci- ními podmínkami i nad existenciálními podmínkami všech členů společnosti, je tomu právě naopak; na tomto společensví se podílejí individua jakožto individua. Je to právě sjednocení individuí (přirozené za předpokladu nyní rozvinutých výro- bních sil), které staví podmínky svobodného rozvoje a pohybu individuí pod jejich kontrolu, podmínky, které byly dosud po- nechány náhodě a které se osamostatňovaly vůči jednotlivým individuím právě pro jejich odloučenost jakožto individuí, pro jejich nutné sjednocení, které bylo dáno délkou práce a jež se právě pro jejich odloučenost stalo svazkem, který jim byl cizí. Dosavadní sjednocení bylo pouze (rozhodně ne libovolnou, jak se to líčí např. v *Contract socialis*, nýbrž nutnou) dohodou (srovnaj např. vytvoření severoamerického státu a jhoameric- kých republik) o těchto podmínkách, za nichž pak individua mohla využívat nahodilosti. Tomto právu, totiž těšit se v rámci určitých podmínek nerušeně nahodilostí, se dosud říkalo osobní svoboda. — Těmito existenciálními podmínkami jsou ovšem vždy jen výrobní síly a formy styků té které doby.

Kommunismus se od všech dosavadních hnutí liší tím, že převrací základ všech dosavadních vztahů ve výrobě a ve stycích a že poprvé vědomě zachází se všemi přirozeně vznik- lými předpoklady jako s výtvory dosavadních lidí, zbavuje je jejich živelnosti a podrobuje je moci sjednocených individuí.

Nastolení komunismu je proto v podstatě ekonomické, je to materiální vytvoření podmínek tohoto sjednocení; nastolením komunismu se stávají dané podmínky podmínkami sjednocení. Skutečnost, kterou komunismus vytváří, je právě skutečná základna pro znemožnění všeho, co existuje nezávisle na individuích, protože tato skutečnost není nic jiného než produkt dosavadních styků individuí samých. Komunisté tedy přistupují prakticky k podmínkám, které byly vytvořeny dosavadní výrobou a styky, jako k podmínkám neorganickým, aniž se však domnívají, že snad bylo pláncem nebo údělem dosavadních generací, aby jim dodaly materiál, a aniž si myslí, že tyto podmínky byly neorganické pro individua, která je vytvořila. Rozdíl mezi individuem osobním a individuem nahodilým není rozlišení v pojmu, nýbrž historický fakt. Toto rozlišování má v různých dobách různý smysl, např. v 18. století je stav, plus ou moins* i rodina, pro individuum něcím nahodilým. Dělat pro každou dobu toto rozlišení není na nás, nýbrž každá doba si je dělá sama mezi různými prvky, které tu už byly, a to nikoli podle pojmu, nýbrž proto, že jí k tomu nutí kolize materiálního života. To, co se pozdější době v protikladu k dřívější jeví jako nahodilé, tedy i mezi prvky z dřívější doby zděděnými, je forma styků, která odpovídala určitému rozvoji výrobních sil. Vztah výrobních sil k formě styků je vztah formy styků k činnosti nebo činnému uplatnění individuí. (Základní forma tohoto činného uplatnění je ovšem činnost materiální, na niž závisí veškerá ostatní činnost duchovní, politická, náboženská atd. Různé utváření materiálního života je ovšem vždy závislé na potřebách, které se už vyvinuly, a vytváření i uspokojování těchto potřeb je samo historický proces, který nenajdeme ani u ovce, ani u psa (Stirnerův tvrdějšíně zdůrazňovaný hlavní argument *adversus* hominem**⁸⁵), ačkoli ovce a psi ve své nyníjší podobě jsou ovcem, ale malgré eux***, produkty historického procesu.) Podmínky, za nichž jsou individua spolu ve styku, pokud ještě nenastal rozpor, jsou podmínky patřící k jejich individualitě,

* viceněně.

** proti člověku.

*** proti své vůli.

nejou pro ně nic vnějšího, jsou to podmínky, v nichž tato určitá, za určitých poměrů existující individua, mohou jediné produkovat svůj materiální život a všechno, co s ním souvisí, jsou to tedy podmínky jejich činného sebeuplatnění a jsou tímto jejich činným sebeuplatněním produkovány.* Určitá podmínka, za níž vyrábějí, odpovídá tedy, pokud ještě nenastal rozpor, jejich skutečné podmínčnosti, jejich jednostrannému jsoucnu, jehož jednostrannost se ukazuje teprve se vznikem rozporu a existuje tedy jen pro ty, kdo přijdou později. Potom se tato podmínka jeví jako náhodně pouto, a vědomí, že je to pouto, se pak podsonvá i dřívější době.

Tyto různé podmínky, které se zprvu jeví jako podmínky činného sebeuplatnění, později jako jeho pouta, tvoří v celém dějinném vývoji souvislou řadu forem styků, jejichž souvislost záleží v tom, že namísto dřívější formy styků, která se stala poutem, se klade nová forma, která odpovídá způsobu činného sebeuplatnění individuí, a která se à son tour** zase stává poutem a je pak nahrazena nějakou jinou formou. Protože tyto podmínky odpovídají na každém stupni současnému vývoji výrobních sil, jsou jejich dějiny závoři dějinami vyvíjejících se a každou novou generaci přejímaných výrobních sil, a tím i dějinami vývoje sil individuí samých.

Protože tento vývoj postupuje živelně, tj. není podřízen nějakému celkovému plánu svobodně sjednocených individuí, vychází z různých krajů, kmenů, národů, pracovních odvětví atd., z nichž každé se zprvu vyvíjí nezávisle na druhých a teprve postupně navazuje spojení s ostatními. Kromě toho postupuje jen velmi pomalu; různé stupně a zájmy nejsou nikdy překonány úplně, nýbrž jsou jen podřizovány zájmu, který vítězí, a vlečou se spolu s ním dál ještě po staletí. Z toho vyplývá, že dokonce uvnitř jednoho národa mají individua — nehledě na jejich majetkové poměry — naprosto různý vývoj a že dřívější zájem, jehož svérázná forma styků je už zatlačena formou náležející pozdějšímu zájmu, si ještě dlouho udržuje tradiční moc ve zdánlivém společensví (ve státě, v právu),

* Produkce formy styků samé (*Autarxia poznánka na okrají.*)

** sama.

přívod ve válečné organizaci vojenství dobyvatelů přímo v době výbojů, z níž se teprve po skončení výbojů působením výrobních sil, existujících už v dobytých zemích, vyvíjí vlastní feudalismus. Nakořik byla tato forma podmíněna výrobními silami, ukazují mezdáčené pokusy prosadit jiné formy; pocházející z reminiscencí na starý Řím (Karel Veliký apod.). —

Ve velkém průmyslu a konkurenci jsou veškeré existenci podmínky, podmíněnosti a jednosrannosti individuů sloučeny ve dvě nejjednodušší formy: v soukromé vlastnictví a práci. S penězi se každá forma styků i styky samy stávají pro individua něčím nahodilým. Už v penězích tedy tříví, že všechny desavadení styky byly jen styky individuů za určitých podmínek, ne styky individuů jakožto individuů. Tyto podmínky se re-dukují na dvě — na akumulovanou práci neboji soukromé vlastnictví, anebo na skutečnou práci. Přestane-li jedna z nich existovat, styky vážnou. I moderní ekonomové, např. Simondí, Chebulez atd., rozlišují mezi association des individus a association des capitaux*. Na druhé straně jsou individua sama naprosto podřízena dělbě práce, a tím se dostávají do naproste vzájemné závislosti. Soukromé vlastnictví, pokud vystupuje v rámci práce proti práci, se vyvíjí z nutnosti akumulace a zpočátku má stále ještě spíše formu pospolitosti, ale dalším vývojem se stále víc přibližuje moderní formě soukromého vlastnictví. Dělbou práce je už od počátku dána i dělba pracovních podmínek, nástrojů a materiálů, a tím i rozříštěnost akumulovaného kapitálu na různé vlastnické, a tím rozříštěnost mezi kapitálem a prací, i samy různé formy vlastnictví. Čím víc se rozvíjí dělba práce a čím víc roste akumulace, tím výrazněji se vytváří i tato rozříštěnost. Práce sama může existovat jen za předpokladu této rozříštěnosti.

(Osobní energie individuí jednotlivých národů — Němci a Američané — energie už v důsledku křížení ras — odhad kretenismus Němců — ve Francii, Anglii atd. cizí národy

* mezi sdružením individuí a sdružením kapitálů.

přesazeny na půdu už rozvinutou, v Americe na úplně novou půdu, v Německu se původní obyvatelstvo vůbec nehnilo z místa.)

Ukazují se tu tedy dvě fakta. Za prvé se výrobní síly jeví jako úplně nezávislé na individuích a od nich odtržené, jako jakýsi vlastní svět vedle individuí, a důvodem toho je, že individua, jejichž silou jsou tyto výrobní síly, existují izolované a ve vzájemném protikladu, kdežto naopak tyto síly jsou skutečnými silami, jen když tato individua jsou ve styku a ve vzájemné souvislosti.* Tedy na jedné straně totalita výrobních sil, které jako by nabyly věčné podoby, a pro individua sama už nejsou silami individuí, nýbrž silami soukromého vlastnictví, a tedy silami individuí jen potud, pokud jsou soukromými vlastnickými. V záduem z dřívějších období nenabýly výrobní síly této lhostejné podoby pro styky individuí jakožto individuí, protože jejich styky samy byly ještě omezené. Na druhé straně stojí proti těmto výrobním silám většina individuí, od nichž jsou tyto síly odtrženy a která, oloupena tak o všechnu skutečnou životní náplň, se stala abstraktními individuí, která však teprve díky tomu mohou mezi sebou navazovat spojení jakožto individua.

Jedná souvislost, kterou ještě mají s výrobními silami a se svou vlastní existencí, totiž práce, ztratila u nich jakékoli zdání činného sebeuplatnění a udržuje je naživu jen tím, že mrzáčí jejich život. Zatímco v dřívějších obdobích bylo činné sebeuplatnění odděleno od výroby materiálního života tím, že připadalo různým osobám a že výroba materiálního života byla vzhledem k omezenosti individuí samých ještě pokládána za jakýsi podřadný druh činného sebeuplatnění, rozchází se teď tak, že se materiální život vůbec jeví jako účel a výroba tohoto materiálního života, práce (která je nyní jediné možnou, ale jak vidíme, negativní formou činného sebeuplatnění), se jeví jako prostředek.

Nyní to tedy došlo tak daleko, že individua si musí přivlastňovat danou totalitu výrobních sil nejen proto, aby dosáhla

* Simondí. (*Engelsova poznámka na okraji.*)

činného sebeuplatnění, nýbrž už proto, aby vůbec zabezpečila svou existenci. Toto přivlastňování je především podmíněno předmětem, který je třeba si přivlastnit — výrobními silami, které se vyvinuly v totalitu a existují jen v rámci univerzálních stýků. Toto přivlastňování musí mít tedy už po této stránce univerzální charakter, odpovídající výrobním silám a stýkům. Samo přivlastňování těchto sil není nic víc než rozvíjení individuálních schopností, odpovídajících nástrojem materiál- ní výroby. Přivlastnění totality výrobních nástrojů je už proto rozvíjením totality schopností v individuálních samých. Toto přivlastňování je dále podmíněno přivlastňujícími si individu- ni. Jen proletáři přítomné doby, úplně vyloučení z jakéhokoli činného sebeuplatnění, jsou s to prosadit své úplně, ne už omezené činné sebeuplatnění, které záleží v přivlastnění tota- lity výrobních sil a v rozvinutí totality schopností, které je tím dáno. Všechna dřívější revoluční přivlastnění byla omeze- ná; individua, jejichž činné sebeuplatnění bylo spoutáno omezeným výrobním nástrojem a omezenými stýky, si při- vlastňovala tento omezený výrobní nástroj, a proto došla zas jen k nové omezenosti. Jejich výrobní nástroj se stal jejich vlastním, ale ona sama zůstávala podřízena dělbě práce a svému vlastnímu výrobnímu nástroji. Při všech dosavadních přivlastněních zůstávala masa individuí podřízena jedinému výrobnímu nástroji; až si budou přivlastňovat proletáři, musí být masa výrobních nástrojů podřízena každému individuu a vlastnictví všem individuí. Moderní univerzální stýky ne- mohou být vůbec podřízeny individuí jinak než tím, že budou podřízeny všem. — Přivlastnění je dále podmíněno způsobem, jak musí být provedeno. Může být provedeno jen sjednocením, které pro charakter proletariátu samého může být zase jen univerzální, a revolucí, v níž bude jednak svržena moc dosavadního způsobu výroby a stýků i moc dosavadní společenské struktury, jednak se rozvine univerzální charakter a energie proletariátu, nutná k provedení přivlastnění, a dále se proletariát zbaví všeho, co mu ještě zbylo z jeho dosavadní- ho společenského postavení.

Teplye na tomto stupni spadá činné sebeuplatnění vjedno s materiálním životem, což odpovídá vývoji individuí v totalní individua a odstranění veškeré primitivnosti; a pak bude pře-

měna práce v činné sebeuplatnění odpovídat přeměně dosa- vadních podmínek stýků ve stýky individuí jako takových. Tím, že si sjednocená individua přivlastní veškeré výrobní síly jako celek, přestane existovat soukromé vlastnictví. Za- tímco se v dosavadních dějinách vždy jevila jako nahodilá nějaká zvláštní podmínka, dostává teď ráz nahodilosti právě osamocenenost individuí, zvláštní soukromý výdělel každého z nich.

Individua, která už nejsou podřízena dělbě práce, si filozo- fově představovali jako ideál pod názvem „Člověk“ a celý proces, který jsme tu vložili, pojímali jako vývojový proces „Člověka“, takže místo dosavadních individuí dosazovali na každém dějinném stupni chybné „Člověka“ a tvrdili o něm, že je hybnou silou dějin. Celý proces tak pojímali jako proces sebeodezování „Člověka“, a to v podstatě proto, že průměrné individuum pozdějšího stupně podstřítili namísto individua divějšího stupně a dřívějším individuím podstřítili pozdější vědomí.* Toto převrácení, které předem abstrahuje od sku- tečných podmínek, jim umožňovalo přeměnit celé dějiny v proces vývoje vědomí.

Občanská společnost zahrnuje veškeré materiální stýky individuí v rámci určitého stupně vývoje výrobních sil. Za- hrnuje veškerý obchodní a průmyslový život na určitém stupni a v tomto smyslu přetrhující stát a národ, ačkoliv na druhé straně se zas musí navenek uplatňovat jako národnost, a uvnitř se musí členit jako stát. Název občanská společnost se objevil v osmáctém století, když se vlastnické vztahy už vyma- nily z antické a středověké pospolitosti. Občanská společnost jako taková se vyvíjí až s buržoazií; společenská organizace, vyvíjející se bezprostředně z výroby a stýků, která za všech dob tvoří základnu státu a ostatní idealistické nadstavby, byla však neustále označována tímž názvem.

* Scheoderizemí. (*Marxova poznámka na okraji.*)

Poněk státní a práva k vlastnictví. — První formou vlastnictví je jak v antickém světě, tak ve středověku kmenové vlastnictví, podmíněné u Římanů hlavně válkou, u Germánů chovem dobytka. Protože u antických národů v jednom městě žilo víc kmenů pohromadě, jeví se u nich kmenové vlastnictví jako státní vlastnictví a právo jednotlivce na toto vlastnictví jako pouhá *possessio**, která se však, stejně jako kmenové vlastnictví vůbec, omezuje jen na pozemkové vlastnictví. Skutečně soukromé vlastnictví začíná u starých, tak jako u moderních národů, až s vlastnictvím movitostí. — (Otroctví a pospolitost) (dominium ex iure Quiritum**). U národů vzešlých ze středověku se tak kmenové vlastnictví vyvíjí přes různé stupně — feudální pozemkové vlastnictví, korporativní vlastnictví movitostí, manufakturní kapitál — až k modernímu kapitálu podmíněnému velkým průmyslem a všeobecnou konkurencí, k čistému soukromému vlastnictví, které se zbavilo jakéhokoliv zdání pospolitosti a vyloučilo jakékoliv zasahování státu do vývoje vlastnictví. Tomuto modernímu soukromému vlastnictví odpovídá moderní stát, který si soukromí vlastnictví poneháhu daněmi koupil pro sebe, který jim všimem státních dluhů naprosto propadl a jehož existence při vzestupu a poklesu státních papírů na burze se stala úplně závislou na obchodním úvěru, který mu poskytlji soukromí vlastníci, buržoazie. Buržoazie, protože je *trídní*, a ne už *státní*, je tedy nucena organizovat se nacionálně, a ne už lokálně a dávat svěmu průměrnému zájmu obecnou formu. Tím, že se soukromé vlastnictví emancipovalo od pospolitosti, stal se stát jakousi zvláštní existencí vedle občanské společnosti a mimo ni; není však ničím jiným než formou organizace, kterou si buržoazie musí dávat navenek i uvnitř, aby si vzájemně zaručila své vlastnictví a své zájmy. V dnešní době je stát samostatný už jen v takových zemích, kde se stavy nevyvinuly úplně v třídy, kde ještě hrají určitou úlohu stavy, které byly v pokročilejších zemích odstraněny, a kde je všechno tak pomíchané, že žádná část obyvatelstva nemůže získat nadvládu nad ostatními. Tak je tomu zejména v Německu. Nejdokonalejším příkladem

* dřížba.

** zřeknucm zaručené vlastnictví starořímského občana.

moderního státu je Severní Amerika. Novější francouzští, angličtí a američtí autoři se všichni vyslovují v tom smyslu, že stát existuje jen kvůli soukromému vlastnictví, takže tento názor přešel i do běžného povědomí.

Protože stát je forma, v níž individua vládnoucí třídy uplatňují své společné zájmy a v níž je shrnuta celá občanská společnost určité epochy, vyplývá z toho, že všechny společné instituce zprostředkovává stát, že dostávají politickou formu. Z toho se rodí iluze, že zákon je založen na vůli, a to na vůli odtržené od své reálné základy, na *svobodné* vůli. Právě tak se právo zase redukuje na zákon.

Soukromé právo se vyvíjí ve stejné době se soukromým vlastnictvím z rozkladu přirozené vzniklé pospolitosti. U Římanů neměl vývoj soukromého vlastnictví a soukromého práva žádné další následky pro průmysl a pro obchod, protože celý jejich výrobní způsob zůstal týž.* U moderních národů, kde byla feudální pospolitost rozložena průmyslem a obchodem, znamenalo vznikání soukromého vlastnictví a soukromého práva počátek nové fáze, která byla schopna dalšího vývoje. Hned první město, které ve středověku provozovalo rozsáhlý námořní obchod, Amalfi, vytvořilo i námořní právo. Jakmile průmysl a obchod, nejprve v Itálii a později v ostatních zemích, rozvíjely dál soukromé vlastnictví, bylo ihned znovu přijato vespolečé římské soukromé právo a povyšeno na autoritu. Když později dosáhla buržoazie takové moci, že se jejích zájmů ujímali panovníci, aby prostřednictvím buržoazie svých feudálních šlecht, začal ve všech zemích — ve Francii v 16. století — vlastní vývoj práva, který ve všech zemích s výjimkou Anglie probíhal na základě římského kodexu. Také v Anglii museli při dalším rozvíjení soukromého práva (zvláště u vlastnictví movitostí) používat zásad římského práva. — (Nesmí se zapomínat, že právo nemá vlastní dějiny, stejně jako je nemá náboženství.)

V soukromém právu jsou existující vlastnické vztahy vyjádřeny jako rezultát všeobecné vůle. Samozřejmě et abutendi** vyjadřuje na jedné straně skutečnost, že se soukromé

* (Lichval) (*Engelsova poznámka na okraji*.)

** právo věc užít a zužívat (také: zneužívat), tj. nakládat s věcí podle libosti.

vlastnictví stalo úplně nezávislým na pospolitosti, a na druhé straně iluzi, že soukromé vlastnictví samo je založeno na pouhé soukromé vůli, na libovolném disponování věci. V praxi má toto abuti* pro soukromého vlastníka velmi určité ekonomické hranice, nechce-li soukromý vlastník dopustit, aby jeho vlastnictví a s ním i jeho ius abutendi přešlo do jiných rukou, protože věc vůbec, chápaná jen ve vztahu k jeho vůli, není věcí, nýbrž věcí a skutečným vlastnictvím se stává teprve ve stycích a nezávisle na právu (*uzáhl*, který filozofové nazývají ideou).** Tato právníká iluze, která redukuje právo na pouhou vůli, vede v dalším vývoji vlastnických vztahů nutně k tomu, že někdo může mít právní nárok na nějakou věc, aniž věc skutečně má.*** Jestliže např. konkurencí zanikne renta z nějakého pozemku, má na něj sice jeho vlastník právní nárok, včetně ius utendi et abutendi. Ale není mu k ničemu, jako pozemkový vlastník nemá nic, pokud ovšem nemá kromě toho ještě dostatek kapitálu, aby mohl svou půdu obdělávat. Z téže iluze právníků se dá vysvětlit, proč je pro ně a vůbec pro každý kodex náhodné, že individua mezi sebou navazují vztahy, např. smlouvy, a že zákoník pokládá tyto vztahy za lakové vztahy, které je možno libovolně navazovat nebo ne- navazovat a jejichž obsah záleží úplně na individuální libo- vůli smluvních stran. — Pokaždé, když se vývojem průmyslu a obchodu vytvořily nové formy styků, např. pojišťovací a jiné společnosti, bylo právo vždy nuceno přjmout je mezi způsoby nabytí vlastníctví.

Vliv dělby práce na vědu.

Co znamená ve státu, právo, morálce atd. *rephrase*.

[V] zákoně si buržoové musí dávat obecný výraz právě proto, že vládnou jako třída.

Přírodní věd? a dějiny.

* zněívání (také: znevěívání).

** *Uzáhl pro filozofy = idea*. Znamená jen vztah „člověka jako takového“ k sobě samému, a proto se pro ně všechny skutečné vztahy stávají idejemi. (*Marsova poznámka na okraji.*)

*** Vůle na vůli skutečné aid. (*Marsova poznámka na okraji.*)

Nejsou žádné dějiny politiky, práva, vědy atd., umění, náboženství atd.*

Proč ideologové stavějí všechno na hlavu.

Duchovní, právníci (státníci, politici.

Právníci, politici (státníci vůbec), moralisté, duchovní.

K tomuto ideologickému podrozdělení uvinit třídy:

1. *osamostatnění oboru dělba práce*; každý považuje své řemeslo za to pravé. O souvislosti, kterou má jejich řemeslo se skutečností, si dělají iluze o to nezbytnější, že je to podmíněno už povahou řemesla samotného. Vztahy se v právnictví, politice atd. — ve vědomí stávají pojmy; protože se nedostávají za tyto vztahy, jsou i pojmy těchto vztahů v jejich hlavě fixními pojmy; soudce např. používá zákoník, pro něho je tedy opravdovou aktivní hybnou silou zákonodárství. Respekt před jejich zbožím; neboť jejich obor má co dělat s obecnem.

Idea práva. Idea státu. V *obrysklen* vědomí je věc postavena na hlavu.

Náboženství je už předem vědomí *transcendence*, [to] vyplývá ze *skutečného* musu.

Tohle populárnější.

Tradice, pro právo, náboženství atd.

Individua vždy vycházela ze sebe, vždy ze sebe vycházejí. Jejich vztahy jsou vztahy jejich skutečného životního procesu. Odkud se to bere, že jejich vztahy se vůči nim osamostatňují? že je moci jejich vlastního života ovládnou?

Jedním slovem: *dělba práce*, jejíž stupeň závisí na rozvoji výrobní síly v každém daném období.

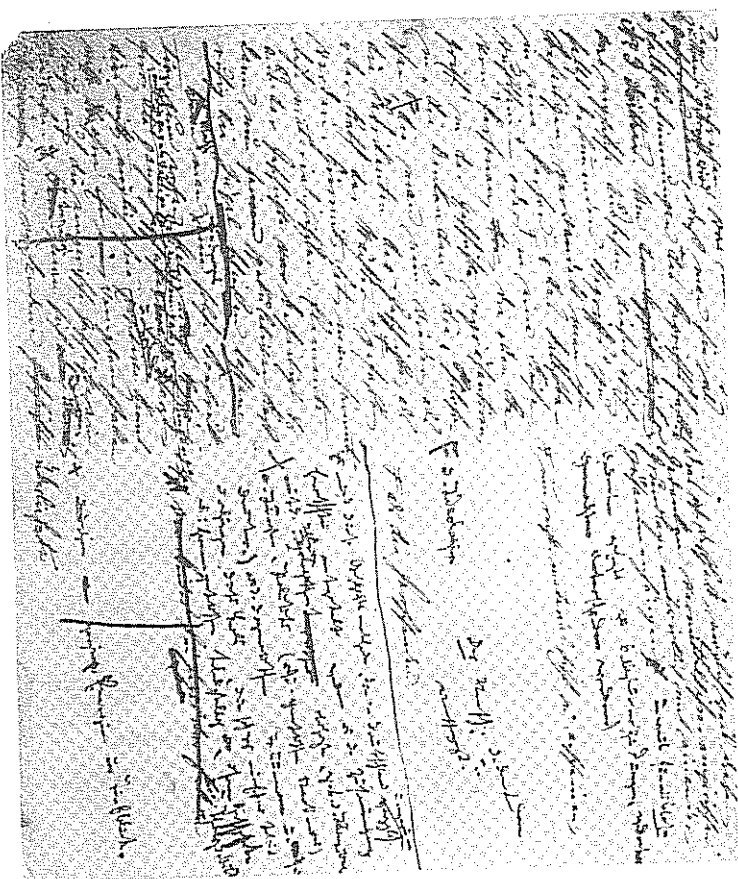
Pozemkové vlastnictví. Obecní vlastnictví. Feudální. Moderní.

* „Pospolitosti“, jak se objevuje v antickém státu, ve feudalismu, v absolutní monarchii, tomuto svazku odpovídají zejména náboženské představy. (*Marsova poznámka na okraji.*)

Stavovské vlastníctví. Manufakturní vlastníctví. Průmyslový kapitál.

Napááno v letech 1845-1846.
Podle rukopisu
přeloženo z němčiny.

Nový překlad.
Viz též Marx, K.-Engels, B.
Spisy, Sv. 3.
Praha 1958, s. 23-78.

Újőz jeltűe strony rukopisu Německí ideologie